د لوی مخلص د کلام لغوي زېرمه

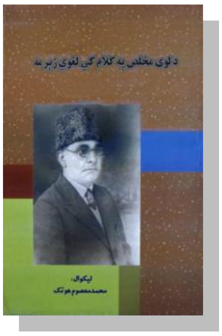

لیکوال
محمد معصوم هوتک

۲۰۱۰ع

Ketabton.com
www.hotakonline.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص څوک وو؟[1]

اروانباد حاجي ولي محمد خان مخلص (۱۲۵۹ - ۱۳۲۱ش)[2] د سلطان محمد خان کاکړ زوی او د کندهار ډېر مشهور ادبي شخصيت تېر سوی دئ. د ده انتقادي او اصلاحي اشعار او پر څنګ ئې د ده ظرافت هغه څه ول، چي د ده نوم ئې خپلو معاصرينو اديبانو او شاعرانو او دغه راز خپل اولس ته ورپېژندلی وو. اروانباد لوی مخلص د هغه ادبي خوځښت خورا پياوړی ملګری وو چي په کندهار کي د پښتو ادبي انجمن تر جوړېدو دمخه او وروسته په دغه تاريخي علمي او ادبي حوزه کي خپور کښلی وو.

لوی استاد علامه عبدالحی حبيبي (۱۲۸۹ - ۱۳۶۳ش) د ده په باب کښلي دي: "مخلص زموږ د ادبي مرکې روڼ څراغ او په کندهار کي د نوي فکر او تجدد پر آسمان ځلاند ستوری ؤ. دا سړی زما د ځلو ښتو کالو خواخوږی اشنای او په ادبي حرکت او ژبني فعاليت کي تکړه ملګری ؤ[3]". اروانباد قيام الدين خادم (۱۳۲۵ - ۱۳۵۸ش) چي د دغه ادبي خوځښت پر وخت په کندهار کي اوسېد او په دغه خوځښت کي شامل سړی وو، د اروانباد لوی مخلص په باب کښلي دي:

---

(1) دا رساله ما په ۱۹۹۷ع کال کښلې ده خو دیارلس کاله وروسته مي بیاوکتله او ځیني زیاتوني مي پکښې راوستلې (هوتک).

(2) د ده د زېږېدلو او مړيني نېټې زموږ په معاصرو تذکرو او کتابو کي د يوه کال توپير لري. په اوسني ليکوال (نوی چاپ - ۱۰۴۱مخ کي د علامه حبيبي د پښتو ادب لنډ تاريخ - ۲۲۵مخ په حواله ۱۲۶۰ ش کښل سوی دئ او زياته کړې ئې ده چي دا نېټه د اوسني ليکوال په لومړي چاپ کي سهواً (۱۲۶۷ش) چاپ سوې ده. د "لوی مخلص کليات" نومي مجموعې (۱۳۵۱ ش چاپ) د سريزي په (ج مخ) کي ئې دا نېټه ۱۲۵۹ش کښلې ده. د مړيني نېټه ئې هم په اوسني ليکوال کي "د ۱۳۲۱هـ کال د دلو د مياشتي پر ۲مه د جمعې په ورځ" ليکلې ده خو د "لوی مخلص کليات" په (هـ مخ) کې بيا د ده وفات "د ۱۳۲۱ شمسي کال د شنبې په ورځ د د لوي په ۳ نېټه" بللی دئ. زماخيال ته داسي راځي چي لوی مخلص صاحب د ۱۳۲۱ش کال د دلوي پر دوهمه د جمعې په ورځ مړ سوی او په دا سبا ئې (د دلوي دريمه د شنبې ورځ) خاورو ته سپارل سوی دئ.

(3) د لوی مخلص کليات - (و مخ).

(c) ketabton.com: The Digital Library

"که څوک ګرځي ګرځي چي داسي يو سړی پيدا کړي چي د هغه دوستي او بغض د وطنيت او مليت په نقطه مبني وي نو ګومان کوم چي سترګی به شي نو آخر به ئې زړه په مخلص خوږ شي[4] ".

اروانباد عبدالقدوس نجيب (۱۳۰۲ - ۱۳۸۴ش) د لوی مخلص ادبي و هنري کمالونه داسي بيانوي:

"مرحوم مخلص خو زموږ د کندهار يو منلی شاعر ؤ چي شعر ئې پخوانی او سلاست ئې عوامو او خواصو منلی دئ. ده پخپلو احتماعي اشعارو کي د رشوت، خيانت، ظلم او نورو اجتماعي معائبو په کلکه غندنه کړې (ده)... عشقي اشعار ئې هومره له سوزه ډک دي چي په بې ميني زړو کي د ميني جذبه پيدا کوي او د مينو زړو د عشق اور لا تازه کوي، د طنز او ظرافت مقولې ئې چي پر اجتماعي اصلاحاتو بنا دي، تر اوسه پوري له زړو څخه نه دي محوه شوي او د صداقت او وطنخواهۍ صفت ئې په هر محفل کي کيږي، د موسيقۍ استادان ئې د موسيقيدانۍ د مهارت يادونه کوي او وايي اکثره اشعار ئې د موسيقۍ پر اوزانو برابر جوړ کړي دي...[5] ".

د لوی مخلص کليات د غلام محی الدين ايوبي په اهتمام او تصحيح په ۱۳۵۱ش کال په کندهار کي د احمدشاه بابا د کتاب چاپولو موسسي له خوا چاپ سوي دي. د رباعياتو مجموعه ئې هم تر کليات دمخه په ۱۳۳۲ ش کال[6] د نوموړي ايوبي په همت د کندهار مطبعي له خوا چاپ سوي ده.

---

(4) اوسني ليکوال: ۱۰۴۱مخ د ۱۳۱۷ کال د سالنامې په حواله.

(5) د لوی مخلص کليات: ی - ک مخونه

(6) دا نېټه د لوی مخلص په کليات کي ۱۳۳۳ش ده چي غالبا به چاپي تېروتنه وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د لوی مخلص زوی اروانباد عبدالرووف مخلص (۱۳۰۱ - ۱۳۴۲ش) هم د پښتو ژبي نقاد شاعر وو. د ده په باب دي لوستونکي د اوسني ليکوال (۱۰۴۵مخ - نوی چاپ) وګوري.

د اروانباد عبدالرووف مخلص درېي زامن پاته سوي دي.

د لوی مخلص د شعر او هنر په باب تاسي په تېرو کرښو کي د ده د عصر د پوهانو لنډ نظر ولووست چي زما د همدې کوچنوټي رسالې په پاڼو کي ئې همدومره یادونه ځایېږي. د لوی مخلص شعر له هنري لحاظه د لوړي درجې شعر نه دئ. ده شعر د ټولني د اصلاح له پاره وایه. د ده په اشعارو کي تر اندازې زیاتي لغوي زېرمي زه دي ته اړ کړم چي دغه قاموس ډوله رساله وکاږم. په دې کي مي دوه مقصده دي یو خو به د مخلص مرحوم د کلام په پوهېدنه کي له لوستونکو سره مرسته وکړي، بل به د لغاتو دغه زېرمه د پښتو لوی قاموس ته لار ومومي او تر ثبت وروسته به ئې ګوندي د رواج له پاره هڅه وسي. مخلص دا ټوله زېرمه د اولس له ژبي رااخیستي ده. له ځانه ئې د لغاتو ماشین نه وو جوړ کړی. ما که ښایي په دې حاضره رساله کي ځیني مثالونه مکرر راوړي وي، درانه لوستونکي به مي معذور وګڼي ځکه د هر یوه مورد سره بېل دئ.

هیله ده د دې کوچنوټي رسالې په کښلو سره مي هغه مرحوم ته د خپل اخلاص او درناوی څرګندونه کړې او د پښتو ژبي کوچنوټې خدمت کړی وي.

محمد معصوم هوتک
۲۳ اکتوبر ۱۹۹۷ع
ټورنټو - کاناډا

(c) ketabton.com: The Digital Library

{الف}

آش:

آش یو راز خواړه دي. له اخبنلو اوړو څخه نري نري تارونه په چاړه جوړ کړي بیا ئې نو په اوبو کي وایشوي چي پاخه سول له مستو یا کروتو سره ئې ګډ کړي دپاسه باندي وچه نعنا یا شینشوبی ودوړوي او په کاچوغه ئې خوري. جوړ کړی وچ آش په دوکانو کي هم خرخېږي. آش په هوسانه کتغ کي راځي او د اشرافو خورک دئ چي پښتنو ته د نورو اقوامو له خوا راغلی دئ.

تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمې و آش
په بدی کي ئې بیا وژنه پر خشخاش
د ابا بړستن به خرخ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

آش بله معنا هم لري. د پسه یا اوزګړي پوستونه په اشخارو کي خیشتوي او وروسته ئې په مخصوصو تیغو سره له وړیو څخه پاکوي. له دغو پوستو څخه تر آش کولو وروسته څرمني جوړېږي. په کندهار کي د پسه او اوزګړو له پوست څخه جوړو سوو څرمنو ته (ساخت) وایي. له (ساخت) څخه په بوټونو کي کار اخیستل کېږي، سراجان د آس قیضي او تسمې او صحافان د کتابو د وقائي بېخونه هم څني جوړوي.

ارتاو:

(د لومړي توري په زور)

(c) ketabton.com: The Digital Library

یو شی په زور (تاو ، قوت) سره غورځول. ځان له لوړه ځایه په قوت سره رااچول.

غم پر څه خوري د دنیا په کم و بېش
"مخلص " شکر کړه بېدای سې کا درویش
او که نه له لوړه غره کړه ځان ارتاو
که راضي نه ئې د لوی بادار په وېش
(۱۷۴مخ)

اړړی:
د خولې د خوند خرابېدل چي له ډېر خورک یا د معدې د خرابېدو له اسیته پېښېږي. څوک چي تر اندازې زیات خواړه وخوري. سهار ئې د خولې خوند خراپ، تېغ ئې بد او کله کله د نس ناسته هم ورته پېښه وي. دغه حالت ته "اړړی بدېدل "وایي. اړړی د خولې له لارې د معدې د باد خارجولو (تېغ) ته هم ویل کېږي. د اړړي بدېدلو علاج په فاقه (لوږه) سره کېدلای سي. په محلي علاج کي ورته د سپېرکۍ شومه وباسي او یوه ډکه پیاله سهار په نهاره په وچښي. په کندهار کي د "اړړي بدېدلو " ته (خوابدي) هم وایي. "د پلاني نن سهار خوابدي سوي وه، څو واره ئې خوا وگرزېدله، رنگ ئې تک ژړ اوښتی وو. کوروالا ئې د سپېرکۍ شومه وروایستله او په وئې چښله. اوس ئې لږ څه رنگ ځای ته راغلی دئ". مخلص وایي.

ببېل دي نه کړه ښه او بد لمر و اوریځ
پر سر گرزوي درست عمر د نس برخ
یا په ډېر خواړه د شپې دي اړړی بد
یا له لوږي ئې ناتوانه ټوله ورځ
(۱۴۲مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ارهټ:
په مځکه کي لوی څاه، چي قطر ئې شپږ اووه متره وي، وکيني او د څرخ په واسطه په مخصوصو سلواغو باندي اوبه څني راباسي او پر مځکه ئې لګوي. له ارهټ څخه اوس د واټرپمپ په واسطه اوبه راباسي. د ډيورنډخط د هاخوا پښتانه ارهټ ته (باوړی) وايي چي غالباً به هندی کلمه وي. د افغانانو د وروستي مهاجرت په ترځ کي د "باوړی" لغت د خط په دې خوا کي هم عام سوی دئ. لوی مخلص ويلي دي:

چي دي نس مردار رشوت ته کړ ارهټ
پکښې ځای دي خپل پردي کړه ګډوډ
نو له کوم لوري بې باسې ريشخندي
چي د سپي په څېر دي تبر کړ دا کلک هډ
(۱۵۳مخ)

په کلاسيک ادب کي ارهټ د "ارهټ" په شکل راغلی دئ. ميرزا خان انصاري وايي:

د وحدت په ځان له ځان سره بازي ده
د کثرت نوم ئې ارهټ کړ يا ګرداب شو
(ديوان - ۹۷ - مخ د ۱۳۵۴ش کال چاپ، کابل)

اړي:
مجبوريت، احتياج.

لوی مخلص وايي:
پر هر چا باندي کوم وخت ورځي اړي
بېوزلي څه پېغور نه ده د سړي
له هغه ليري کوه ځان په ژوندون

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځوک چې خپل او پردی ګڼ سره لړي
(۲۰۸مخ)

اړی :
مجبوریت، محتاجي.

لوی مخلص د "اړی" لغت داسي راوړی دئ:
په سرو پسي نن ګرزو له اړی
کي کالي وي د ختما او د وړی
سر په کار لرو چي ډک وي د مغزو
نه ترلي پر کوم تش کډو بګړی
(۲۰۹مخ)

ازانګه:
په نورو لهجو کي ئي (انګازه) بولي. انعکاس، آواز.

لوی مخلص راته وايي:
که ملګری سوي د بد سړي یو ګام
ته به هم سي د هغه په خوی بدنام
چي له لوړي سي پر مځکه را ارتاو
که مات نه سي ازانګه خوځي د جام
(۱۹۲مخ)

آش آش:
د کندهار پښتنانه حیواناتو او مرغانو ته په بېلابېلو حالاتو کي مختلف کلمات کاروي. د مثال په توګه، د دي له پاره چي حیوانات سم پر لار حرکت ته ادامه ورکړي، مختلف اوازونه ورته استعمالوي د (اش اش

(c) ketabton.com: The Digital Library

کلمات خرو ته د تګ په وخت کي ویل کېږي. که وغواړي چي خر دي ودرېږي، (ایش) ورته ویل کېږي. اسانو ته د تګ له پاره (چو) او د درېدو له پاره (باش) یا یو بل راز اوازونه ویل کېږي. غوایانو ته د تګ له پاره (آو) وایي. اوښانو ته د چو کېدلو له پاره (ایخ ایخ) ویل کېږي.

لوی مخلص وايي:
نفس اخته کړو د دنیا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اورېد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳مخ)

وايي چي په کندهار کي د کهندل خان د واکمنۍ قاضي القضات قاضي غلام به پر حیواناتو باندي د ظلم کولو بازخواست هم کاوه. په دغه وخت کي به خلکو خرو ته په ټوکو کي ویل "اشه اشه، قاضي غلام غوندي غاور لري".
انګېرل:
په پارسي (پنداشتن)، ګڼل.

لوی مخلص وايي:
ټول به انګېرو له څانه چي را پېښ سوه هغه پېښ
بد مو خوښ کړه نو که څه هم ښه کارونه نه دي لږ
(۳۳مخ)

اوربز:
بیت الخلاء، د حاجت رفع کولو ځای، مکان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
يو غريب ته کوم ظالم ګډ وو په ربز
نه سو کړای هغه محتاج ځني پرهېز
ما ويل دا هم ده هسي ناکامي
لکه ځوک ناستي ته اړ وي د اوربز
(۱۲۷مخ)

په پورته رباعي کي "ناکامي" د ناچارۍ په معنا راغلې ده.

اووز:
ځو، ځونه، ځومره.

لوی مخلص وايي:
نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له ېښې ځه زوز
هر سړی وينم د ځان په وير اخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸مخ)

دا لغت اوس د کندهار پښتنو له محاورې ځخه ايستلی دئ او اوسني ځوانان ئي حتی په معنی هم نه پوهېږي. ډاکټر عبدالرازق پالوال ئي په خپلو ليکنو کي کاروي.

اوزګړی:
د بُزي (وزې) نر ته ويل کېږي. د تلفظ په وخت کي درې ځپې وي او فشار ئي پر دوهمه ځپه (ګاف) باندي راځي. دا لغت په نورو لهجو کي نسته او که وي هم فشار ئي پر وروستۍ ځپه اچوي. لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

بېلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرخ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲مخ)

اوژغوني:
د اوزګړو او بُزو وربښتانو ته ويل کېږي. د پسه او اوښانو وربښتان وړی دي. وړی، تر اوژغونو پستې او نرمي او په بيه هم ارزاني وي. زيږو وړيو ته هم اوژغوني ويل کېږي. د وړيو کمبله د اوژغونو تر تغر ډېره ارزښتناکه وي. مخلص وايي:

لنډ برستن به ستا له مخه اوږدوي په کشبدو
د کمبلي پر ځای درکړي د اوژغونو زيږ تغر
(۲۸مخ)

اوږدغوږی:
د خره له پاره بل نوم دئ. غالباً به د پارسي (درازګوش) ژباړه وي. لوی مخلص په همدې معنا باندي داسي راوړی دئ:

نفس اخته کړو د دنيا په کش و پش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږدغوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
څو مچک پـــه پسې نه وي يا اش اش
(۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

اوسار:
د اسانو خولې ته کېزه اچوي او عين دغه راز وسيله چي د خرو له پاره جوړه سوې وي، (اوسار) نومېږي. لوی مخلص وايي:

د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکاڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲مخ)

"مُشه "يو راز خره ته ويل کېږي.

اوسترې:
وروستۍ، آخره.

لوی مخلص راته وايي:
چي اوسترې ورځ ارمانجن يو ماوتا
لا ړومبی ښه دئ چي ځان پوه کړو په دا
(۴مخ) - (۱۲۳مخ)

د کندهار پښتانه وايي: "اوسترې ورځ نامرده ده ".

اومړی:
ناغښتی تار، هغه تار چي غښتل سوی نه وي، سُست تار، اوم سپېسي، اوم تار.

د لوی مخلص په کلام کي لولو:

(c) ketabton.com: The Digital Library

اومړی تار مي غښتی چي پـه وګنډم پرهار
رقیب راغی هم تار هم ئي پرهار کړ ګډ و وډ
(۲۵مخ)

اېغ:
سمدم، وچ کلک، شخ

د قبر مړی په لحد کي "اېغ" پروت وي.

دا لغت لوی مخلص داسي راوړی دئ:

که غریب د ناچارۍ سي درته اېغ
په منت سره ئي مه وهه په تېغ
څوړینګي کي دي کوم تړوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هیچا څخه دریغ
(۱۷۹مخ)

{ب}

بابک:
د جوړښت له مخي د(بابا) تصغیري شکل دئ. خو په اصطلاح کي د (پلار) په معناډېر کارېږي.

"مخلص" بولم دا ګناه
د ادي و د بابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کندهار د نجونو په لوبو کي يوه لوبه "اژاتور" يا "اشاتور" نومېږي. دوي نجوني يو بل ته لاسونه سره ورکوي، په څرخ کښېوزي او مخصوصي بدلي وايي چي يوه برخه ئې داسي ده:

آبابکه پلاره! ولاکه مي واده کې، چي ډول د ادم خان نه وي، سورنا د فتح خان نه وي، اواري سرې غالۍ نه وي، پرناستي مسلۍ نه وي،...

اوس به تر باغ واورم، غونچه ګلان به راورم، يو به و لالي ته کم، يو به و تندي ته کم، تور مي پېکی دئ، شين خال مي زمری دئ،...

آبي بي ايمني، په واله کي لمبېدي، موسی خان درباندي راغی، په جوپون کي پټېدي، جوپون پري پرې، جانان ته خولګۍ ورکه سبا وخت دئ د مېلې، ...

آبی بي لايکي، کميس دي ليکي ليکي، سبا به دي واده کي، زانګو به زنګوې، ټک ټک د دروازې، تاسي وګورئ چي خپل دئ که پردی دئ، جګ نری سرې دئ، چټ کابُلی دئ...

باټ:
په درواغو سره د يو چا صفت کول، غرور، د سده وتل، خانتما.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مېنده سي پـه ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نهويني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

يو چا ته وائې: "ته ډېر غښتلی سړی ئې، د زمري په جنګ ورتللای سې، په سره انګار ګډېدلای سې،..." دی هم وباتېږي اور ته لاس وروړي، لاس ئې مکوټ سي. خلک ئې پر ساده ګۍ باندي وخاندي.

باتې:
لاپی (لافي)، شاپي.

په کندهار کي د "باتو" له پاره "وهل" فعل کارېږي خو اوس ځيني لهجې د "ويشتل" فعل ورسره راوړي. دواړه سم دي.

لوی مخلص ويلي دي:
هوښ کوه په ډېرو باتو د هر چا مه سه غلط
کار دئ ښېل، خبري ښېلي په دنيا مه سه غلط
(۴۳مخ)

بارړ:
د توپک پرله پسي ټکان (ډزي)، شليک.

لوی مخلص وايي:
چي ننګ شرم دي له سترګو ځخه ولاړ
دا منم کار به دي هيڅ نه سي اوجاړ
ولي کور ودانول د ښل په مال
خلک بد ګڼي د خورو لور تر بارړ
(۱۲۵مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بټ:
تود او سوځنده دښت، کوره، داښ، د نخودو او نورو غلو دانو د بریانولو طشت.

لوی مخلص راته ویلي دي:
چي شپانه په ژمي دوبي غېلي نــه پیایي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شیدې نه نور نعمت
(۱۳مخ)

بج:
غټ، پلن، غورس لرگی، سوټی.

لوی مخلص مرحوم وايي:
له غښتلي سره مه لوبږه په لج
ئي کم واک څه پرســوې د غاړې جج
ایرلا نه کوي هیڅ واری پر سرې
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱مخ)

بدپوز:
قهرجن، مغرور، بدگوزاره، عصبي.

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا گرزي بدپوز
په مخ نښلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بې ويني دی د شــرم په اوبو
پرسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۲۲مخ)

برخ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
د نس د خالیگاه پرده، جمع ئي (برخي) دي.

لوی مخلص وايي:
موږ به نه سي پرړینگي د چا د خدای پر پارغریب
څو ئي پرې نه کړې په ډېرو څنگ وهلو د نس برخ
(۲۰مخ)

بروځ:
بروځه، په پارسي ورته (اشنان) وايي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژوند له تنه لیري نه سي خیره د دنیا
بیا بې پاک نکړې تر مرگه په صابون و په بروځ
(۲۰مخ)

عام نوم ئي "بروځه" دئ. دلته د قافیې اړتیا د پای (ه) ځني غورځولې ده. بروځه یو راز نبات دئ چي د کالیو په پرېمنځلو کي کار ځني اخیستل کېږي. پښتانه مړي ته په بروځه غسل ورکوي.

بگ:
غټ، په ونه جگ، بالغ، دنگ.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

را په غاړه ده د غم تربور گلوي
یو د بل په مخ کي تیک لکه بگ
(۵۰ مخ)

بگړۍ:
دستار، عمامه (عربي). په کندهار کي بگړۍ ته (لنگوټه) هم وايي چي سمه نو مونه نه ده. نوري لهجې "پگړۍ" ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
لو بگړۍ غښتي پايڅې
لڅ پړکی پـــه ختو کلک
(۴۹ مخ)

په کندهار کي لو (لویه) بگړۍ تړل د پایلوچانو دود (رسم و رواج) وو. د ښار مهذبو خلکو خپل اولادونه نه پرېښوول چي بگړۍ تر ټاکلي اندازې لو بگړۍ وتړي. لو بگړۍ ته په کندهار کي "خَرَټه بگړۍ" هم وايي. یو محلي شاعر ویلي دي:

خرټه مي بگړۍ ده، په پښو مي دوبېلۍ ده، په غاړه مي سدرۍ ده، پر سر مي بلوخۍ ده.

په ټوله کندهارکي تر ما نسته دلاوره
یا زیاته بزیاتره

"دوبېلۍ" یو راز موچښي ته ویل کېدله. "زیاته بزایتره" د پایلوچانو تکیه کلام وو او له هري دوهمي یا دریمي خبري سره به یې تکراراوه.

(c) ketabton.com: The Digital Library

بوټي:
لرګي، د سونګ لرګي. په پارسي ئې "هیزم" بولي.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټو له نېستي
په زړوکو تودوي خپله تبې
ته د باندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي اېښي وي خولې
(۲۱۱ مخ)

په کندهار کي یوازي د سونګ لرګو ته (بوټي) وايي.

بوچ:
هغه څوک چي پزه ئې پیته وي. په پارسي ورته (بینی پچق) وايي.

لوی مخلص داسي ویلي دي:
شپه او ورځ چي په ګناه تېروي سوچ
بیا هوا که د جنت کړي خیال دي پوچ
د چړي نوم به ئې نه اخیست په ژوند
که لږ شرم وای په سترګو کي د بوچ
(۱۴۳مخ)

په دي څلوریځه کي "پزپري کړي که شرم درلودای، د چړي نوم بې نه اخیستئ" متل ته اشاره ده.

بوڅ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان د ژړا او غم په وخت کي شونډي بوخي نیسي. "بوخ" هغه چا ته ویل کېږي چي له غم یا خپگان له اسیته ئې شونډي بوخي نیولي وي او خوابدی ناست وي.

لوی مخلص وایي:
خوشي ناست ئې په ډېر غم و ارمان بوخ
ته یوازي نه ئې هسي حیران بوخ
پورته کښېنه و بد لري ژوندون
له تاوده سارېه ئې تو له جهان بوخ
(۱۴۵مخ)

بوده:
باروړونکی حیوان (څاروی).

لوی مخلص وایي:
ری دا وهم چي زوی دي زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دي کمال لري بوده دي وي ژاولن
(۷۴مخ)

بوړ:
(په اوږده واو).
اوبزنه غورمه (قورمه).

په هندوستان او پاکستان کي "بوړ" د غورمي په شان تریخ کتغ ته وایي چي د لعاب برخه ئې اوبزنه او نری وي.

لوی مخلص راته ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا تو ورځو بوړ پروت دئ سم د لاسې تودوي
ځوک چې وخوري و روغتيا ته ئې عاجزه وي ډاکتر
(۲۷مخ) - (۱۲۴مخ)

بوز:
(په اوږده واو)آس

کټ سامبال چي هـــديرې ته مو پر وړي
زموږ په سر کي خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)
بوزکی:
د غالبوزو (مچيو) آواز. مجازاً د (خبنمبډلو) په معناکارېږي.

لوی مخلص وايي:
بدنيتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي يو بل ته په بوزکي يو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زما و ستا تر ميانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

بوږ:
په (لس زره پښتو لغتونه) قاموس کي ئې "بوږ" ته کښلي دي: "آواز درشت".

لوی مخلص وايي:
مکړه ستونی د هيچا په وينا بوږ
هسي هم مه سه چي خوري دي لکه خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټینگوه د زړه په غوږ کې دا وینا
گوره سم سرې ته سم، کاږه ته کوږ
(۱۲۸مخ)

بوڼ:
ورو ږغ، د مچ زون زونگ. په پارسي ئې (طنین) بولي (وگ: لس زره پښتو لغتونه).

مخلص وایي:
بې له خپل کاره بړای پر نور څه کوڼ
نه په لوړ آواز خبرېږي نه په بوڼ
که بې هیلې سلام ورکړې لا به دی
شادرگرزوي له قهره لکه شکوڼ
(۱۹۷مخ)

بېډَوَن:
(د ډال او واو په زور).

په (لس زره پښتو لغتونه) کې ئې د غه لغت ته کښلې دي "غیر مهذب، ناتراش". ما هم دغې معنا ته په نږدې مفهوم سره اوربېدلی دئ. هغه څوک چې جسماً غټ خو د عقل له خوا پاته وي، خېله.

لوی مخلص وایي:
ری دا وهم چې زوی دې زما لوی سې بېډون
نه پوه نه دې کمال لرې بوده دې وې ژاولن
(۷۴مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

بیورا:
ظلم، تعدا، بې انصافي، تېری.

په قاموسو کې د "بېوره" په شکل ثبت دئ. لوی مخلص ویلي دي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوایي په خبر و هر دېوال ته دپ
که یو ځوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

{پ}

پاج:
یو ډول نازک نفیس سونډي یا وربښمین توکر دئ چي نارینه ئې د بگړۍ له پاره استعمالوي. د پاج جامې زما (هوتک) نه یادېږي خو بگړۍ ئې اوس لا هم په کندهار کي رواج لري.

لوی مخلص ویلي دي:
نه سوم پوه چي دا ځای د خندا دئ که ژړا
زه غمخور د میني نس ډوډۍ غواړي تن پاج
(۱۷مخ)

پانیات:
عبرت، پند اخیستل.

لوی مخلص وایي:
نه په غم سوم د ناموس نه د وطن

(c) ketabton.com: The Digital Library

"مخلص " خوښ په ارامي يم د خپل تن
راپاڅېږئ ورونو مخ مي کئ راتور
چي نور وکـړي څه پانيات زما په کتن
(۱۹۷مخ)

پايخوړ:
پس مانده، پس خورده، پاته سوې برخه.

لوی مخلص وايي:
له لېوه سره د بل پر مال سوې جوړ
هسي نه چي د خپل موت په زور دي خوړ
د ګيدړ په څېر تل خوښ ئې په دا خال
چي له نورو سي در پاته کوم پايخوړ

پړ:
ملامت، مغلوب (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کار د ژوند دي نه کړسم "مخلص " ناپوه
پای به پړ له دنيا تللی ئې عبث
(۱۷مخ)

پرچ:
له پزي څخه د ساه وتلو په وخت آواز، عطسه، پرچي.

په دې لاندي بيت کي لوی مخلص مجازاً د (تکبر) په معنا راوړی دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

هم خواري ده هم د میني په اورسون
راپسي لا د غماز د پزي پرچ
(۱۸مخ)

پسخند:
رخشند ، ریشخند ، ډرى.

لوى مخلص وايي:
سولي هسي د شیخي پـــه لو مه بند
چي ځان ښه گڼي په بل وهي پسخند
خوشي کړي د نالیدلي خوب تعبیر
د خپل کار مآل چي نـه وي درخرگند
(۱۴۹مخ)

پښ:
آهنگر.

لوى مخلص وايي:
نه به یوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاره
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴مخ)
که دي نه وي د بابا د میراث کرښ
په درانه سوټک ئي مو مه لکه پښ
چي پر بل ئي نس تاوان که وي اصیل

(c) ketabton.com: The Digital Library

بلا و گرزه پر هغه د بنگښ[7]
(۱۷۵مخ)

پلاش:
د قمار يو ډول دئ چي په ورقو (پتو) سره کېږي.

لوی مخلص ويلي دي:
تر ښه زوی جار کړه روپۍ قورمي و آش
په بدۍ کي ئي بيا وژنه پر خشخاش
د ابا برستن به خرڅ وي پر بازار
چي اولاد د چا اخته سي په پلاش
(۱۷۳مخ)

پلمه:
بانه (بهانه).

لوی مخلص ويلي دي:
چي پوښتي دي په ډگر کي د رشتيا
هلته نه کېږي پلمه د چل وينا

---

(7) په دې رباعي کي چي لوی مخلص د "بنگښ" غندنه کړې ده، ښايي هغه روايت به وررسېدلی وو چي خوشحال خټک ئې په دستارنامه (۷۳مخ، د ۱۹۹۱ع چاپ، پېښور) کي داسي يادونه کړې ده: "دا مي هم اروېدل چي جلال الدين د پير روشن، يوه بنگښبه وکړه – روشانيو ورته وې چي بد دي وکړل - بنگش په خوی کښې سپک دي - که فرزند دي وشي، د بنگش په بوی به وي، د مغلو ښوروا خوره به شي - الله داد وزو، آخر د مغلو ښورا خور شه – د روشانيو وينا رښتيا ". خوشحال خان بل ځای ويلي دي:
چي مين شي قبلوي مکر دروهونه
په ياری مي قبول کړې که بنگښبې
(ارمغان خوشحال: ۵۲۴ مخ)
که بنگښبې = که بنگښ يې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۴مخ)

پمن:
(د لومړي او دوهم توري په زور؟).

هغه ځوک چي د (پم) په ناروغي اخته وي. (پم) د پوست ناروغي ده او په دغه ناروغۍ باندي د اخته کسانو د بدن پوست وچ سي، خارښت کوي او د ډېرو ګرولو له اسیته ئې رنګ سپین سي. پمن سړی ټوله ورځ ځان ګروي.

لوی مخلص وايي:
هسي نه چي زه یوازي "مخلص" بار ورم د غماز
ټکوي سر له مچانو هر پمن په دواړه لاس
(۳۲مخ)

پُنډکی:
(د لومړي توري په پېښ او د ډال په زور).
پر ټپ (زخم) یا دانه باندي اینبوول سوی ټوکر (Bandage). طبيبان پر ګردي یا ځلورکونجه پاک ټوکر باندي ملهم یا کومه بله دوا واچوي او بیا ئې پر ټپ باندي کښېږدي. دغه په دوا ککړ سوي ټوکر ته (پنډکی) بولي.

لوی مخلص وايي:
د جهان په بدو ښه دي څه غرض
هم په هر کار کي لوېده دي څه غرض
چي پنډکی اینبوو ای نه سي د ملهم
د غریب پــه پرهار زړه دي څه غرض
(۱۷۷مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

پوپکه:
د ښکار یوه وسیله ده. د اوږده نل منځ ښه پاک او ښوی کړي. له ختهو څخه جوړي سوي مردکي د نل په خوله کي کښېږدي او ښکاري ئې د هدف پر لور په خوله پو کړي. پوپک ئې هم بولي. په نامه کي د (پوکول، پف کول) فعل ريښه سته (وګ: ښکار او کندهار - ؟ مخ).

لوی مخلص وايي:
چا سل ډزي سره ساز کړه ته لا اوس
ختي ولې په پوپکه کي د نل
(۵۳ مخ)

له "سل ډزي" څخه مراد هغه توپک (ماشينګن) دئ چي سل ټکان (ډزي) کولای سي.

پوره:
(فشار ئې پر دوهمه څپه دئ).
ډاډه، ډاډمن، مطمئن، خاطر جمع (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
که ويسا دي وي د خپل ځـان پر هنر
تل به ګرزي لالهانده ور په ور
زړه پوره وي د تکړه موټ د خاوند
چي په هرو ختهو نښلي ځني خر
(۱۲۳مخ)

پېڅول:
د کږدۍ يا خيمې پلو، مجازاً د (حجاب) معنا هم لري.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وایي:
غوړوه په دواړه کوره شاوخوا
پېڅول پر مختوري باندي زما
دا خینګتیا مي بس چي ته ئي راخبر
نور مي مه باسه ډګر ته د رشتیا
(۱۳۲مخ)

{ت}

تاز:
د خزدکي په شان یو ډول حشره ده چي والوزي خورا غټ بوزکی (بوزه هاری) کوي.

لوی مخلص ویلي دي:
بدنیتي مسلک وطن کي سو آغاز
چي یو بل ته په بوزکي یو لکه تاز
که پخپله سو په کور کي سره جوړ
زماوستا تر میانځ به څه وکړي غماز
(۱۲۷مخ)

تاش:
تغر، کمبله، ټاټ.

لوی مخلص ویلي دي:
چي اسمان دی غوړولی د غم تاش
ډېر عالم به ځان پر بایلي په تلاش
(۳۸مخ)، (۱۷۳مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

تاو:
پېچل سوی، پېچل کېدل، پر ملا تاوېدل. خمیدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
دا غریب ته سوي له درده پر ملا تاو
او که غواړې چې نیولی ئې طبخ
(۲۱مخ)

تپ:
محوه، پوپنا، یو مخیزه له منځه تلل. د یو چا چې په کومه پېښه کې
تولهکورنۍ له منځه ولاړه سي، وایي کور ئې تپ سو، یعني پر مېنه ئې
څوک پاته نه سو. لوی مخلص وایي:

نه دي مرگ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوایي په څېر و هر دېوال ته دپ
که یو څوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳مخ)

تپاک:
ډېر زیات تلاښ کول. په (لس زره پښتو لغتونه) کې ئې "جوش،
محبت، توجه زیاد" ورته کښلي دي. لوی مخلص وایي:

تل اخیستی ئې د سپېږ دنیا تپاک
په نېستۍ او هستي کي دي بلغاک
نه ارام سوي ته درست عمر یو گړۍ
نه دي فرق وکړ د پاک ود ناپاک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۳مخ)

تراټ:
منډه، تېزه ځغستا.

لوی مخلص وايي:
زمانه کي ډېر مینده سي په ښه ساټ
خطا مه سه د هر تګ اشنا په باټ
که دي څه درلود په شپه او ورځ درځي
چي څه نه ويني تېرېږي به په تراټ
(۱۳۹مخ)

ترخځ:
کمیس یا کومي بلي جامې ته چي اضافه ټوکر وروا چوي، دغه ټوکر ته "ترخځ، ترخځي" وايي. د ترخځو کمیس تر عادي کمیس لږ څه پراخ وي. ترخځ ته په پارسي کي "تریز" وايي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص ویلي دي:
چي خیرن زړه ړیره رنګ کړي په نکرځ
اشارې کوي د بل مال ته په ورځ
ګمان نه کړم چي سنت به کړي پر ځای
خوشي ږدي توره لمن ته سره ترخځ
(۱۴۲مخ)

ترله وتلی:
احساساتي، خښمېدلی.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کبره پرسېدلی ئې عبث
دا پر څه ترله وتلی ئې عبث
(۱۲مخ)

ترنځ:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زوره کي).
ډنگر (لاغر)، ښځينه شکل ئې "ترنځه" دئ.
لوی مخلص وايي:
ترڅان لوړ ته تل وهي له ويري رنځ
بنه ژړه سي کم واکه لکه ترنځ
کوم غريب چي تر تا کښته وي په زور
په غوږو ئې ننوزي لکه زنځ
(۱۴۷مخ)

ترنډ:
د بي ځايه منډو، تلاښ معنا ورکوي.

لوی مخلص وايي:
ني پخپله خوري نه بل ته سوه ونډونډ
ترهول وزي د پنځو روپو په پنډ
بلا وگرزه پر تا باندي د خره
هغه دروند بار وړي ته خوشي وهي ترنډ
(۱۵۵مخ)

تروټ:
(د لومړي توري په سکون او لنډ واو).
تاوان.

(c) ketabton.com: The Digital Library

مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ايسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورين گنم پر ځان باندي اختر
(۷۵مخ)

ترېه:
(د لومړي او دوهم توري په زور. فشار ئې پر لومړی څپه دئ).
ميدان، اواره مځکه.

لوی مخلص ويلي دي:
ده ول ورک سه ته پر سد ، دا خرابات دی
چي له سمي ترې سوي پر ويرانه پېښ
(۴۰مخ)
يا:
د پيغور کاني به تل باندي اورېږي
ولي نه پرېږدي پر سمه ترېه خوار څوک
(۴۹مخ)

"پر سمه ترېه غوځار سو " يعني پر اواره مځکه چي د غوځارېدلو هيڅ راز عامل موجود نه وو ، غوځار سو.

توزنه هيله:
طمع، بې همتي، د بې همتۍ له اسيته کړه غاړه نيول. بايد وويل سي چي کړه غاړه که له بې همتۍ له وجهي نه وي، د "تواضع" او "شکسته نفسۍ" معنا لري. د کندهار پښتانه وايي: "توزنه هيله د خدای له دره نامېنده ده". لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په توزنه هیله مه باسه نوکان
غم د چا نه خوري بېدای، کړي ویر د ځان
په کړه وړه ئي د ښــــکاره مه سه غلط
که څه لوړ دئ سیوری نه لري اسمان
(۱۹۳مخ)

تیک:
نبغ، شخ، په جگ مغزي.

لوی مخلص وایي:
هغه دم ووزي له هوله پر ملا تیک
غوړه مال که دي بیان کړي څه اوصاف
(۴۷مخ)، (۱۷۲مخ)

{ټ}

ټپوک:
پوستین (لس زره پښتولغتونه). دا لغت اوس په محاوره کي عام استعمال نه لري.

لوی مخلص ویلي دي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک و بوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړي په سوک
هسي وایستي له سده کوټ پتلون
چي دي هېر سو د خپل پلار خیري ټپوک
(۱۸۱مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ټګ:
مکار، چمباز.

لوی مخلص وايي:
چي په بده ورځ په ښه درځي هغه ګڼه اشنا
د هر ټګ په ویړه خوله او په خندا مه سه غلط
(۴۳مخ)

نه پوهېږو نه پوښتنه کړو له پوهه
په خوږه ژبه تېر وزو د کوم ټګ
(۵۰ مخ)

ټوپ:
ټوپ په لغت کي (غورځېدلو) ته وايي. د کندهار د بزازانو په اصطلاح ټوپ د ټوکر هغه برخه ده چي رانيوونکي ته تر خپل استحقاق زياته ورکوله کېږي. د مثال په توګه که رانیوونکی دوه متره ټوکر رانیسي، دوکاندار (بزاز) ورته دوه متره ولس سانتۍ ورکوي. دغه لس سانتۍ ته "ټوپ" وايي.

لوی مخلص ویلي دي:
دوه ګزی ټوپ به درله درکړي چي ستا زړه سي خوشحال
چي ګچه کړې په کور کي لو ښت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ټوک:
اتام، د ډوډۍ کوچنۍ ټوټې.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که غریب د ناچارۍ سي درته ابغ
په منت سره ئې مه وهه په تبغ
څوړينگي کي دي کوم ټوک وي د ډوډۍ
چي نه کړې له هيچا څخه دریغ
(۱۷۹ مخ)

ټوک هغي ډوډۍ ته هم ويله کېږي چي د کوڅي د کورو خلک ئې مسجد ته ورکوي. دغي ډوډۍ ته (د ملا ټوک) وايي. په کندهار کي د "نسوار ټوک " اصطلاح هم کارېږي او هغه اندازې خوړو ته وايي چي په ماړه نس (مړه گېډه) نه وي. نسوار ټوک کېدای سي چي د پارسي "بخور و نمير " يا د انگرېزي (snack) ځای ونيسي.

تبغ:
له خولي څخه د مرتيا(موړوالي) له اسيته باد راايستل. په پارسي ئې (آروغ) او په انګرېزي ئې (burp) بولي.

لوی مخلص وايي:
بډای لوی تبغونه کاږي نس ئې موړ دئ
نه راوزي د غريب له لړمانه ړغ
(۴۷ مخ)

{ج}

جج:
چنغړک، تر زامي لاندي برخه. په (لس زره پښتو لغتونه) کي دغه لغت ته کښلي دي: "بغبغه گلو ".

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له غبنتلي سره مه لوبېږه په لج
ئې کم واک څـه پرسوي د غاړي جج
ایرېلا نه کوي هیڅ واری پر سري
خو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

جوټ:
خوابدی، مره ور.

لوی مخلص وایي:
چي څوک لږ درکړي رشوت نو کښېني جوټ
ورته اېشي له غضبه په خوټ خوټ
دا تلکه ږدي د خپلي هوښیاری
چي په دي چمو وطن کړي سره لوټ
(۱۳۹ مخ)

{چ}

چابک:
چټک. دا لغت په پارسي کي هم سته خو هلته ئې د (باء) په پېښ (ضمه) باندي تلفظ کوي او په پښتو کي د (باء) په زوه ره کي ویل کېږي.

لوی مخلص وایي.
حکومت سي ورته اړ
خو ئې راولي چابک
(۵۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

چخ:
ننه ایستلی، منډلی.

لوی مخلص وايي:
په لوی لاس دي کړ خپل ځان په مځکه چخ
چي پر پوه سړي دي وخندل پخ پخ
ستا کړه وړه سره سم نه وه نه ئي ګرم
په اینداره کي دي ولیده خپل مخ
(۱۴۸ مخ)

چړوس:
بې همته، طامع، بې غیرته.

لوی مخلص وايي:
یا پخپله ئي ګټه د زړه په دوک
یا راغواړه د مېړه له کوره ټوک
هر چړوس ته هیله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هیڅ د پښې په نوک
(۱۸۱ مخ)

چغ وبغ:
ږغ وږوغ، غالمغال.

لوی مخلص وايي:
چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځایه چغ وبغ
که زرغانښي لګوي لکه اره

(c) ketabton.com: The Digital Library

بې له وچ لرګي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

چلاو:
ګوزاره.

لوی مخلص وايي:
روپۍ نه مومي د خوار غوړ چي تاو نه سي
زما په لړ د نيا شلومبې سي، پلاو نه سي
په دې اوس معاش هيڅکله چلاو نه سي
د سړو غوښې به خود په رذالت خورم
(۷۷ مخ)

چندڼ:
صندل، د صندل لرګی.

لوی مخلص وايي:
ببلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲ مخ)

د چندڼ وني لرګی ښه بوی لري. ماران ئې خوښوي او پر دغه بوی سره راټولېږي. په پښتو ادب کي (چندڼ) او (ماران) دوه سره تړلي مفاهيم دي. د تلوکان ملاحسن اخوند وايي:

چي چندڼ لره ورځي سر خو به بايلي

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افعي مارانو ځای د چندڼ سیوري

چنغړک:
جج، تر زامي لاندي د غاړي برخه. په پارسي ئې (غبغب) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
له ظالم سره چي تل کوي کومک
د خوار زړه ته ئې په څېر د تور توپک
ګوره بله ورځ بیا مه کوه ګیله
که ونیوي په لاس تر چنغړک
(۱۸۲ مخ)

چوچ:
د کور سربښته، د کور دود و دستور، ګوزاره.

لوی مخلص وایي:
شپه او ورځ دي سو په سر د دنیا سوچ
زما په خیال چي ګمان نه لري د کوچ
ځان دي موړ نه کړ په نس له کنجوسۍ
تل د کیکو غوړي باسي دا دي چوچ
(۱۴۳ مخ)

"له کیکو څخه غوړي ایستل" وراشه د منتها کنجوسۍ له پاره کاربېږي. ځکه (کیکه) خو بیخي ډېره وړه حشره ده چي تر شپږي (سپږي) لا هم کوچنۍ ده. له هغې څخه د ایستل سووغوړو اندازه اټکل کېدلای سي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

چوخ:
(په اوږده واو)
تيټ، پر ملا کړوپ.

لوی مخلص وايي:
ولي لږ لوړتيا د وخت کړي هسي چوخ
چي په تيک مغزي دي زړه د هر چا پوخ
ليده سوي تا رنگ ډېر چي سي بېکار
غلی غلی ځي پر لاري باندي چوخ
(۱۴۸ مخ)

چول:
بې اوبو دښت، بتې بيابان.

لوی مخلص وايي:
زمانه دروميي له سمي مخ پر چول
لېونتوب اتڼ کي غورځي سره ټول
ځينو کړی دئ له ډېري ناپوهی
د غرېکي پر دربي گومان د ډول
(۱۸۲ مخ)

چوڼ:
گونجه (گونځه).

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پربږده د تندي چوڼ
د خاوند په کړه کي نسته ځای د سپوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلی وي برات په کرښه روڼ
(۱۹۸ مخ)

چوڼیا:
بنفشه يي رنګ، د انګرېزي (Purple).

لوی مخلص وايي:
اوس بیا هیڅ ئې تر هغو موندلای نه سي
څو درست مخ ئې په چاپېرو چوڼیا نه وي
(۷۱ مخ)

{څ}

څاڅوب:
څڅوب، څاڅکي، شمه، تراوش (پارسي).

لوی مخلص وايي:
خوشي نه دي د تودو اوښکو څاڅوب
آزار ډېرو ته پېښ کړی لېونتوب
لیري ګرزه له هغه زهیره زړه
چي بهېږي له پرهاره زهوب
(۱۳۰ مخ)

څپېړ:
څاپېره، چپلاخه، چاپېره.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
که د څه په غوښت ځان وروړ ته کړې نژدې
درته در به کړي پر مخ باندي څپړ
(۳۱ مخ)

څک:
څاڅکی.

لوی مخلص وايي:
څو دي زړه نسي د غم له وينو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبيعتاً دئ ياقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

څوری:
بار، د سفر د لاري توښه، "زادوراحله".

لوی مخلص وايي:
هر څوک مرګ خوا ته لري اړي د کوچ
پخپل وار نن سبا بار تړي د کوچ
يو په بل سره پسې يو پر دې لار
مېړه هغه دئ چي څوری وړي د کوچ
(۱۴۳ مخ)

{خ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

خبر:
(د لومړي او دوهم توري په زوره کي).
خبره، خبري.

لوی مخلص وايي:
ته خبر باسه له پاک زړه بې پروا
که ساتي په زړه کي راز ياران مخفوظ
(۴۴ مخ)

چي د مشر خبر نه وړي خوشي درومي تيک مغزی
بې غيرته به د بل پر کور سولېږي په نفاق
(۴۸ مخ)

خپړ:
(د لومړي او دوهم توري په زوره کي).
د انسان يا حيوان د لاس پنجه "خپړه" ئې هم بولي.

لوی مخلص ويلي دي:
وس مي نسته چي ئې وکړمه علاج
نو ځيرم به په خپړ ګرېوان د درد
(۲۳ مخ)، (۱۲۴مخ)

خپل چاروکی:
هغه څوک چي په هر کار کي د ځان ګټه پلټي، ځان غوښتونکی.
خودخواه (پارسي). په انګرېزي (sel-fish) ورته وايي.

لوی مخلص وايي:
شر به نه ووزي د هغه له کاله

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل چاروکی که ئې منځ ته راباله
اوربدوي شخره د بل ولي داسپی
غورځېدلی دئ د شرم تر واله
(۲۰۵ مخ)

خپند:
د مځکي له سطحي سره سم اوار (لس زره پښتو لغتونه)، په خاورو لړلی.

لوی مخلص وايي:
هر څوک چي مخامخ وي پر مين يمه څرګند
چي ليري مي له سترګو سي وهم باندي پسخند
سرې مي په خوږه ژبه کړه ډېر په خاورو خپند
(۷۲ مخ)

خرپېټ:
کپه، سفوف، ميده دوا (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
نه به جګوو لـه کبره غاړې يو پر بل
نه به اخلو يو د بل مالونه په خرپېټ
(۱۵ مخ)

د کندهار يوه ټوکي شاعر ويلي دي:
خرپېټ په لاس کي واخلي برابر مکان ته ځي
ملاعباس دئ خرپېټي
د "خرپېټ" څخه مراد (يوه کپه نسوار) دي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خواپُته:

خواپوته. هغه څوک چي اشتها ئې سوځلې وي، يا ئې له ډېر خورک څخه سترګي راختلي وي. اشتها سوخته (پارسي)، خپه، خوابدی.

لوی مخلص وايي:

رشوت نه وي له هر چا ئې مرور
سترګي ړدي خواپُته لکه ملخ
(۲۱ مخ)

خواستغي:

لوړه، ډيره لوږه

د خپل زړه ويني که وخوري په کوناغ
چي ونه شکوي مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرګی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

خز:

يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئې پوستينونه جوړوي. د (خز) له پوست څخه جوړ سوی پوستين د نورو پوستينانو په پرتله لوړه بيه لري.

مخلص وايي:

بېلوي وينبه دنيا چندڼ او غز
خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئې کالي

(c) ketabton.com: The Digital Library

په لکو غوټو کي کم نه سي یو گز
(۱۲۲ مخ)

خوشايي:
غوشايي، د غواوو او نورو حيواناتو فُضله مواد.

مخلص وايي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسې بل راگ
څه چي اخلې له مظلومه پر وچ ډاگ
دا سالن نه دئ چي خورې ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساگ
(۱۸۴ مخ)

خوشمړي:
پيسې.

لوی مخلص وايي:
خوشمړي چي د څو ورځو په پور له چا واخلم
که لږ څه پرې تېنگار وکړي ښکنځل ورته کوم
چي رائې کړي په ورين تندي پر مخ ئې ځني خورم
هيڅوک به له مانه واخلي خپل پور په سوواني
وکړو راسئ وکورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

خېښ:
هغه خپل چي د ښځو د دوستۍ له لاري خپل سوی وي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ولي ناست ئې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوي به نس تر څو پر کور د خېښ
چي وي نه مومې په زور د خپل مړوند
هیڅ به نه سي پر ښېګڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

خینګتیا:
خجالت.

لوی مخلص وایي:
چي څرګند سو ښه سپېڅلی بشر ستا
د نرۍ توره تیاره ئې کړه روڼا
تول بتان لـه خینګتیا ولوېده پر مخ
په ویر ورانه لو ماڼۍ سوه د کسرا
(۱۳۲ مخ)، (۲۰۲ مخ)

{د}

دپ:
بنده هوا ، هوای راکد (پارسي).

لوی مخلص وایي:
نه دي مرګ دئ پر چا باندي نه دي تپ
د غوایي په څبر و هر دېوال ته دپ
که یو څوک درسره وکړي لږ بیورا
دا دي خیال دئ چي درست کور ئې کړئ در تپ
(۱۳۳ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

درب:
د دېوال د لوېدلو (چپه کېدلو) آواز، درز.

لوی مخلص وايي:
نن خاوند ئې د ماڼۍ او موټرو
چي عالم دئ ستا د درب په ننداړو
درپوهېږو ځان بخ نه اچوې پلن
چي له بډودي ميندلي په زړو
(۱۹۹ مخ)

درنتيا:
دروندوالی، دورندتوب.

لوی مخلص وايي:
د غم و د وير توان نسته په چا پوري هرگز
د اوښکو په درنتيا سره باڼو سي پر ملا کوږ
(۳۵ مخ)

دستور:
اماله (حماله)، د جلاب دوا.

لوی مخلص وايي:
که خواران لوږي ډنگر کړه يا معذور
ته هم درست عمر په ډېرخواړه رنځور
چي دي وينو ستا په نس کي گوړه هار
دلتي خوري هلتي راباسي په دستور
(۱۲۰ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

دود:
رسم و رواج.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئي وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

دوک:
غم، رنځ.

لوی مخلص وايي:
يا پخپله ئي گټه د زړه په دوک
يا راغواړه د مېړه له کوره توک
هر چړوس ته هيله مه کوه د څه
غوټه نه خلاصېږي هيڅ د پښي په نوک
(۱۸۱ مخ)

{ډ}

ډل:
د جوو د کښلو (ايستلو) يوم.

لوی مخلص وايي:
ځيني مځکي د ماشين په زور خيري

(c) ketabton.com: The Digital Library

ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

{ر}

رخي:
ليکي، کرښي، کشونه، په ځان پسې کشول.

لوی مخلص وايي:
رشوت خور چي څه ونه مومي هر دم
رخي کاږي و کږي خوا ته قلم
خدايه ساتي مسلمان له هغه چا
چي د لاس کرښه ئې نېښ وي د لړم
(۱۹۲ مخ)

رخچينه:
اودل سوې خولې.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانۍ
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامۍ
ګراتې ډوله وي چي خيري سي پرتوګ
له زړې رخچيني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

رخشندي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

ریشخندي.

لوی مخلص وايي:
ځان ته نه ګورې چې ځوک ئې رخشندي
چې خواران ولې په کانو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازې ستا مور لنګه په ستمي
(۲۰۲ مخ)
په کلاسیک ادب کې (ریشخند) دئ (میرزا خان - ۲۳۹مخ).

ری:
فکر، چورت.

لوی مخلص ویلي دي:
ری دا وهـــم چې زوی دې زما لوی سي بېدون
نه پوه نه دې کمال لرې بوده دې وې ژاولن
کې وغواړې د لوست د پاره ډېر یم په غمجن
تل خوښ تر سړیتوب د خپل زړه تبر په ناداني
وکړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)

ریخ:
نري غول، اسهال.

لوی مخلص وايي:
تریو تندی له کبره سر تر نوکه سیخ
چا دې نه ولیدل غاښ په خندا پیخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لړ کاته وکړه و ځان ته ریشخندي
چي دي مرګ دئ یا یو قبض یا کوم ریخ
(۱۴۸ مخ)

{ړ}

ړینګی:
دسترخوان، هغه پنډ توکر چي ډوډۍ پخولو پر وخت ځوالې (زغالې)
باندي ایښوول کېږي.

لوی مخلص وایي:
موږ به نه سي پر ړینګي د چا د خدای پر پار غریب
ځو ئې پرې نه کړې په ډېرو ښنګ وهلو د نس برځ
(۲۰ مخ)

د مظلوم له کوري باسي
اوږد ړینګی دي غوړولی
په خپل کور ئې ننباسي
ورته ناست ئې پرسبدلی
(۱۱۸ مخ)، (۱۲۸ مخ)

{ز}

زخن:
هغه لرګی چي زخه ولري.

لوی مخلص وایي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

وچ او ښوی لرگی به تا ته درښکاره کاندي اول
بیا لانده هم به زخن وي چي ایږدي د خوني ور
(۲۷ مخ)

زخه پر لرگي باندي یوه بالابود غوټه ده چي پخوانیو پارسي ژبو به (زگیل) بلله. زخن لرگی هغه لرگی دئ چي دغه شان غوټه یا غوټي ولري. نجاران زخن لرگی نه خوښوي ځکه زخه د وخت په تېرېدو سره له لرگي څخه لوېږي او ځای ئي سوری پاته کېږي. زخه د انسان پر بدن هم راخېژي.

زړوکی:
زوړ ټوکر.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مورد بوټو له نېستی،
په زړوکو تودوي خپله تبی،
ته دباندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولی،
(۲۱۱ مخ)

زک:
(د لومړي توري په زوه ره کي).
مشک، خیگ.

لوی مخلص وايي:
سره یو دی چي له مخه دي سوه ورک
که شلومبې وي که غوړي دي په کوم زک

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي تر ستوني دي کړ تېر هم هسي راز
فرق ئې نسته د پلاو او د سوړسک
(۱۸۳ مخ)

د حیوان له پوست څخه جوړ سوی لوښی چي غوړي پکښې ساتل کېږي. همدغه له پوست څخه جوړه سوې وسیله که د اوبو له پاره کار سي، (ژی) ئې بولي او که د مستو او شلومبو د شاربلو کار څني واخیستل سي، بیا ئې (غړکه) بولي، که د اوړو د ساتلو له پاره استعمال سي، بنی ورته ویل کېږي.

دې وسیلې ته ځیني پښتانه (خیګ) وایي. د خیګ یادونه په دستارنامه(۲۹ مخ، ۱۹۹۱ع چاپ) کي راغلې ده.

زلند:
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه").
زبردست، جابر (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
هر ځای کي چي کاردار سم بلوم باندي سور اور
تل بدې ځني غواړمه د وچ لرګي په زور
زلند یم په تېره چاړه تورېږم غوښي د ورور
هوسا ئې خورم هر خوار چي ئې ګټي په ستوماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۴ مخ)، (۲۰۵ مخ)

زنځ:

(c) ketabton.com: The Digital Library

زنځه، ځنځه یو راز چنجی دئ چي ډېري پښې لري. په پارسي ئې (هزارپا) بولي.

لوی مخلص وايي:
تر ځان لوړ ته تل وهي له ویري رنځ
بڼه ژړه سپي کم واکه لکه ترنځ
کوم غریب چي تر تا کښته وي په زور
په غوړو ئې ننوزې لکه زنځ
(۱۴۷ مخ)

{ژ}

ژی:
مشک، د اوبو مشک (وګ: زک).

لوی مخلص وايي:
ظالم تل سر په هوا ګرزي بدپوز
په مخ ننبلي د هر چا لکه غالبوز
لوند بي ويني دی د شــرم په اوبو
پړسېدلی ژی اوبو نه راکړ راکوز
(۱۲۲ مخ)

د ژي اینبوولو ځای ته (دیوسه) وايي.

{ږ}

(c) ketabton.com: The Digital Library

ږوږ:
زوږ، غالمغال، چوغ وبوغ، آوازه، مجازاً شهرت.

لوی مخلص وايي:
چي دي پروت وو د بابا د سخا ږوږ
هم د ډېر ښه سرېتوب و حيا ږوږ
تا به څه رنگ بولي زوی د هغه پلار
چي له هيڅ بابه څوک نه اروي ستا ږوږ
(۱۷۰ مخ)

{س}

ساټ وباټ:
فېشن، آرايش.

لوی مخلص وايي:
اې "مخلصه" رسيده و حقيقت ته دي ډېر گران
په ظاهره ساټ وباټ، کړه وړه د چا مه سه غلط
(۴۴ مخ)

سپاره:
(د لومړي توري په سکون).

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لرو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي او سپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځیني مځکي د ماشین په زور خیري
ستا په کور کي هغه سپاره هغه ډل
(۵۳ مخ)

ساګ:
کتغ، نګولی، سالن.

لوی مخلص وایي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسي بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساګ
(۱۸۴ مخ)

سالن:
کتغ، ساګ.

لوی مخلص ویلي دي:
بې ښکنځلو تر خوله نه باسي بل راګ
څه چي اخلي له مظلومه پر وچ ډاګ
دا سالن نه دئ چي خوري ئې په رشوت
خوشايي دي په غوړو کي نوم ئې ساګ
(۱۸۴ مخ)

سپر:
غلام ګرد، هغه دېوال چي د کور د دروازې مخ ته د سرای د غولي پر
خوا د ستر او پردې په خاطر وهل کېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ویلي دي:
ښې روپۍ وړې وریجې غوښې خورې په هره ورځ کې تل
یوه نیمه میاشت سې تېره نه د بوال جوړ وي نه سپر
(۲۷ مخ)

سپرمغ:
غوړزګي، غوړوالی.

لوی مخلص وايي:
که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
و بې نه وینې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کي ایشوي
د دې سپې ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سپوره:
وچه، بې غوړو.

لوی مخلص وايي:
تل ناروغه مې له سپورې ښوروا تن دئ
لوی سړی یم زما خوښ پلاو و سالن دئ
(۷۷ مخ)

سپوڼ:
له خولې یو وار راوتلې ساه، هجا، سیلاب.

لوی مخلص وايي:
غم د رزق مه خوره پربږده د تندې چوڼ

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خاوند په کره کي نسته ځای د سپونړ
کمکی وزېږي چي موټ لاس کړي ورخلاص
پر لیکلي وي برات په کرښه رونړ
(۱۹۸ مخ)

ستم:
(د سین په سکون).
ساه شړل، ستمی، نفسک زدن (پارسي).

لوی مخلص وایي:
ځان ته نه گوري چي ځوک ئې رخشندي
چي خواران ولي په کاڼو لس مني
پر نور چا هم میندو وړی دئ دا زیار
که یوازي ستا مور لنگه په ستمي
(۲۰۲ مخ)

سټ:
تباه او برباد، د پښن سندان (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وایي:
ځکه چي داویش نه دئ زماو ستا په لاس
کېږي په ژوندون کي (تل) پر پورته شي بل سټ
(۱۵ مخ)

د "سټ" کلمه د ناسرو په یوه ناره کي داسي راغلې ده:
ته گرم نه ئې سلمانه د تا غوټ نن ورخي مټ سو
ناسر په سرې کم دي

(c) ketabton.com: The Digital Library

ناسر د کندهار په جنګ کې ستړ سو
(رفيع، حبيب الله، کتابونه دريابونه - ۲۹۰ مخ، ۱۹۹۷ع)

د کندهار له جنګ څخه ئې د آزادۍ هغه جګړه ده چې د افشار نادر له لښکرو سره د کندهار د دفاع په لار کې سوې او ناسرو د سيدال خان په مشرۍ درنه برخه پکښې درلوده.

سخر:
د ډبرې په شان ډېر کلک شی، پره لرونکې ډبره چې په پارسي ئې (سنګ خارا) بولي (وګ: لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
چې بازار کې څه رانيسي تله خيري کانی کم
پوره حق به دي درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

سخوندر:
ګيلګی، خوسی، د غوا بچی.

لوی مخلص وايي:
مېږ، مينده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بها ورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۲۷ مخ)

سد:
فکر، سوچ، عقل.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دنيا و کاروبار ته مي لاس نه ورځي هيڅکله
سد مي ورک سو لېونی يم عقل و فکر مي برهم سو
(۵۸ مخ)

د کندهار خلگ وايي: "په دي باب زما سد کار نه کوي" يعني عقل مي نه په رسېږي، سر مي نه په خلاصېږي.

سرابښ، سرابښی:
حريص، ارواوړی، حرص.

لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرابښ
چي ډوډی بې لاندي نه کړې ثوک تر غابښ
که هر څو وريسي ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړې د دي سپي له غاړي وابښ
(۱۷۵ مخ)

سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرابښی
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکي بنی
د بل و لږ دنيا ته مي نيسي کيږنی
چي وي کارېږم له گوتو ځني ژر په اساني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

سغ:
د مردک (گولۍ) آواز.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

که توزن مړ سي د سره مردک په سغ
وبې نه وينې پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کتيو کي ايشوې
د دې سپې ښورروا هيڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

سکاڼ:
يو ډول آس دئ. په پارسي ژبه ئې (اسپ کهر) بولي (وګ: لس زره لغتونه).

لوی مخلص وايي:
کټ سامبال چي هديرې ته مو پر وړي
زمونږ په سر کي خيال د سکاڼ دئ يا د بوز
(۳۳مخ)، (۱۷۲مخ)

سَکته:
قناعت، صبر (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
سکته مي په هر څو ګټه نه سي له سراښې
که څه له خپلو سپينو سرو لرم ډکي بنې
(۷۵ مخ)
چي خاوند دي روزي لږ کړه حال بد مرغ
کړه سکته نه بېځايه چغ وبغ
که زرغاښې لګوې لکه اره
بې له وچ لرګي دي نسته بل کتغ
(۱۷۹ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

سل:
(د لومړي توري په زور "فتحه ").
څل، له لرګو څخه جوړ سوی تخت دئ چي تر لاندي ئي پړسېدلي ژي (مشک) یا وچ کدوان تړي او له اوبو څخه د پوري وتلو پر وخت د محلي کښتۍ کار ځني اخلي. پر سل (څل) باندي بارونه او انسانان د رود له یوې غاړي څخه بلي غاړې ته پوري باسي. له سل (څل) سره اوبازان هرومرو ملګري وي او کرار کرار ئې څنډي ته وهي.

د کونړ پښتانه دغه راز وسیلې ته (خیګ) وایي. خیګ دغوایي له پوست څخه جوړ سوی مشک دئ.

لوی مخلص وایي:
تول دریاب کي جهازونه ځغلوي
ستا په سیند کي پروت د مات کدوانو سل
(۵۳ مخ)

سلاپور:
سود ، پر نغدو پیسو باندي ګټه اخیستل. هغه پیسې چي په یوه ټاکلي فیصدي ګټه باندي چا ته په پور ورکول کېږي. سلاپور یو راز بانکي کاروبار دئ. د سلاپور معاملې ته په کندهار کي "شني په شني ګټه" هم وایي. په سلاپور باندي پیسې اخیستل او ورکول دواړه په شرعي لحاظ (سود) بلل کېږي او حرام کار دئ خو په کندهار کي ډېرو متدینو سوداګرو لا هم دا کار کاوه !

لوی مخلص وایي:
تل خورم د سلاپور ګټه ساړه وي که اهاړ
پر سل سل ځني اخلم د چا کار چي وي ویجاړ

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۷۵ مخ)

سمور:
(سمور) يو راز حيوان دئ چي له پوست څخه ئي پوستين جوړوي. له دغه پوست څخه جوړ سوی پوستين هم (سمور) نومېږي.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئي وږی دئ تن لڅ
له هغه سره هم وکړه لږ څه دود
(۱۵۱ مخ)

سوټک:
د آهنگر (پښ) غټ چکوش.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئي ومه لکه پښ
چي پر بل ئي نس تاوان که وي اصيل
بلا وگرزه پر هغه د بنگښ
(۱۷۵ مخ)

سوونکی:
ډېر سوځوونکی، توند.

لوی مخلص وايي:
و دي سوم اشنايه د بيلتون په سوونکي اور

(c) ketabton.com: The Digital Library

درست بدن مي ستا له غمه تور سو لکه سکور
(۲۸ مخ)

سوڼ:
له پزي ځخه مواد راایستل، پزه ټک وهل. په دغه وخت کي د پزي آواز ته هم سوڼ وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
"مخلص " خلک چي مي فکر ګنې روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
پــه وطن کي چي څوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸ مخ)

{ش}

شُپيان:
تهمت، بهتان.

لوی مخلص وايي:
پر سپېڅلو شُپيان وايي لروبر
دا دي نه دی سرېتوب ځان کړه خبر
چي په سر کي د چا سد وي لړو ډېر
هغه سپين کالي ته نه ړدي تور استر
(۱۲۳ مخ)
شخ:
تيـک، نېغ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص ويلي دي:
ځي له کبره تل پر لاري باندي شخ
هره ورځ اورو ، ستا ږب دئ د خوار اخ
(۲۱ مخ)

شني په شنې:
په سود پيسې ورکول (وګ: سلاپور).

لوی مخلص ويلي دي:
چي دي ګته شني په شنې ده پر سل لس
کړې به ږبر مسلمانان له مائې پس
مورږ ګمان نه کړو چي در به سي په ښه
د شپې ناسته د سهار لمونځ و اودس
(۱۷۲ مخ)

له "مائې" څخه مراد پانګه، سرمايه ده.

شو په شو:
تيت و پرک، پاشلي.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پاته مړي، ما ټوله کړې شو په شو
پر لار د جوارۍ ولاړې يا ګار سوې د مېلو
(۷۵ مخ)

شوږ:
د سترګو په ناروغۍ اخته، په پارسي ئې (شاريده چشم) بولي (وګ:
لس زره پښتو لغتونه).

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
په هر کور چي زېرمه نه وي د هلک
پای به شوړ په سترګو ګرزي په سر پک
چي پرې ونه سي روزنه د اولاد
خدای دي نه لري هغه ادي بابک
(۱۸۳ مخ)

{ښ}

ښرنه:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
هغه مځکه چي ښره ولري، مالګينه وي.

لوی مخلص وايي:
لو يه ېبغمي ده د غريب له هري خوا
هيڅوک له ښرني مځکي نه غواړي خراج
(۱۷ مخ)

ښوی:
(د لومړي توري په سکون او د دوهم په زور).
لشم، صاف، اوار.

لوی مخلص وايي:
پر کراره نه پاتېږي له تا مری نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(۵۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښيلی:
(د لومړي او دوهم توري په زور).
نااهله، په بدو کارو اخته.

لوی مخلص وايي:
الهي کار د هر چا جوړ دئ په تا
زه ښيلی خوشي څغلم شاوخوا
نسته هيڅ چي ستا کرم نه کړه پوره
چي ئې وغواړم په خواست له بله چا
(۱۲۰ مخ)

{ط}

طوار:
يو راز سنگين او قيمتي ټوکر دئ.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر گړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)

{غ}

غتی:
گردی شی، گلوله، گردې غوټه، د مثال په توگه: د واورو غتی.

لوی مخلص ويلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

غتې د زړه د وینو مې پیدا کړ بوی د مشکو
ختن ئې شرمولی دئ رنګین ختن زما
(۲ مخ)

غَرَه:
(فشار پر دوهمه څپه دئ).
مغرور.

لوی مخلص ویلي دي:
فکر کړه چې غره نه سې پخپل ځان
بېلوي نن زمانه بهتر ناڅاپ
(۱۱ مخ)

غړومبېدل:
د زمري او توپونو آوازته "غړومبی" وايي. غړومبېدل ئې مصدر دئ.

لوی مخلص وايي:
توره وباسه له تېکي د مړو په دود میدان کي
چې په زور درته غړومبېږي سر ئې پرې د هغه شبر کړه
(۲۳ مخ)

غز:
يو ډول ونه ده. د تودوخي په مقابل کي ډېر مقاومت لري او په لړو اوبو پايي. په دښتوکي ليدلي کېږي. پارسي ژبي ئې "درخت گز" بولي (لس زره پښتو لغتونه).

لوی مخلص وايي:
بېلوي وينه دنيا چندڼ او غز

(c) ketabton.com: The Digital Library

خرڅ به نه سي د اوزګړي پوست په خز
آب د هغه کام پر ځای چي ئي کالي
په لکو غوټو کي کم نه سي يو ګز
(۱۲۲ مخ)

غوز:
(په اوږده واو).
په (لس زره لغتونه) کي د (غوز) لغت ته کښلي دي: "پرده چرب ګردرودها".

لوی مخلص وايي:
په درياب کي ترږي ګرځو لکه کب
يا چي سوړ نه شي په واوره د چا غوز
(۳۳ مخ)، (۱۲۷ مخ)

غوزی:
د ځوزو (اغزيو) هغه بار چي انسان ئي پر شا باندي تر ځايه رسولای سي. په پارسي ورته (پشتاره) وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
پرهار شا کړه د اغزيو په درونډ غوزي
نه چي نور دي پر اوږو وړي لکه مږ
(۳۱ مخ)

غونډي:
جوال، غټه بوری (بوجی).

مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

په خپل وس که هر څوک د روند بار وړي د حرص
زه به غوندي ځغلوم مېږی خشخاش
(۳۸ مخ)

غبلي:
رمه.

لوی مخلص وايي:
چي شپانه په ژمي دوبي غبلي نه پيايي پر بټ
نه به غوښي نه غوړي وي نه شيدې نه نور نعمت
(۱۳ مخ)

{ک}

کاک:
يو ډول ډوډۍ ده چي پر ډبرو پخېږي. شپنيان په دښتو کي لانده پتير اوړه پر ګرديو ډبرو راوپېچي او اور پر راواړوي. تر پخېدو وروسته ئې سوي ځايونه ځني وتوږي او پاته برخه ئې د پخې ډوډۍ په شان خوري.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" نفس سپی دي وتلی دئ تر واک
چي په غم کي د روزۍ ئې کړ هلاک
که نه شپه او ورځ تېرېږي پر هر چا
که خورک ئې پوست پلاو وي که وچ کاک
(۱۸۴ مخ)

کاڼی:

(c) ketabton.com: The Digital Library

کانې غتې گردې ښوی ډبري ته ویل کېږي. دغه راز کانې د ترازو هغه ډبري ته وايي چي د وزن له پاره کار ځني اخیست کېږي. د لوی مخلص مراد په دې لاندي څلوریځه کي دوهمه معنا ده.

چي بازار کي څه رانیسې تله خیري کانې کم
پوره حق به دې درنکړي زړونه کلک سوه لکه سخر
(۲۸ مخ)

کَپَنهی:
له ډېر خپښم څخه رېږدېدل. په (لس زره پښتو لغتونه) کي ئې دغه لغت ته دا معناوي کښلي دي: "لرزه، عصبانیت، رعشه".

لوی مخلص وايي:
سکته مي په هر څو گټه نه سي له سرانښی
که څه له خپلو سپینو سرو لرم ډکي بنی
د بل و لړ دنیا ته مي ونیسي کپنهی
چي وي کاږم له گوتو ځني ژر په اساني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

کپی:
موچنه، پنهه.

لوی مخلص وايي:
په زړتیا ځي له هر چا حال د ځوانی
اوري خوی بدلېږي رنگ له ناکامی
گراتی ډوله وي چي خیري سي پرتوگ

(c) ketabton.com: The Digital Library

له زړې رخچیني جوړه سي کپۍ
(۲۱۰ مخ)

کتغ:
نګولی (خواړه)، سالن.

لوی مخلص وايي:
چي په ژمي دي سمور کي کړ ځان تود
په کتغ دومره غوړي خوري لکه رود
کوم غريب چي نن ئې ورډی دئ تن لخ
له هغه سره هم وکړه لږ خه دود
(۱۵۱ مخ)

کته:
(د لومړي او دوهم توري په زور، فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ).
د خارويو پر شا باندي د سپارلۍ يا بار وړلو په نيامت چي کوم څه
ايښوول کېږي په پښتو کي دا نومونه ورته سته.
دآس له پاره ځين (زين).
د اوښ له پاره کته.
د خره له پاره ځل.

لوی مخلص وايي:
د اصيل په خدمت تېر سه تر نفس
خير نسته په پالنه د ناکس
د سکانڼ ځای ته به ونه رسي مُشه
کې د زرو کړې اوسار، کته اطلس
(۱۷۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په پورته مثال کي "کته" د خره له پاره کار سوې ده، نېخه چي ولي؟

کجل:
د سترګو رانجه.

لوی مخلص وايي:
ځو چي خاوري ئې د لاري رانجه نکړې د لېمو
که ئې سل ځله کجل کړې لا به ګرځې نابينا
(۴ مخ)

کډهل:
د کندو په شان د اوړو د ساتلو ځای، په مځکه کي لوی غار، ډب چي په پارسي ئې (ګودال) بولي.

لوی مخلص وايي:
ډک کړی له غنمو مي تر سره کډهل
تر هغو بې خرڅ نه کړم ځو ئې من نه سي په شل
(۷۵ مخ)

کرښ:
نښانه، نخښه، د پښې د پله نخښه.

لوی مخلص وايي:
که دي نه وي د بابا د ميراث کرښ
په درانه سوټک ئې مومه لکه پښ
چي پر بل ئې نس تاوان که وي اصيل
بلا و ګرزه پر هغه د بنګښ
(۱۷۵ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کرملاغ :
ملاق، پر سر سره اوښتل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص " تل د سپی دنيا په سراغ
نه سوې يو گړی په درست عمر فراغ
که ئې غونډي په زر ورکړې سپيني سرې
لا وهي توري پيسې ته کرملاغ
(۱۸۰ مخ)

کرنگ :
(د لومړي او دوهم توري په زور "فتحه ").
يخی، منجمد.

لوی مخلص وايي:
چې په کور کې دي نن بيا دئ سروز و شرنگ
ډېر خوارېږ دي پاخه کړي دي رنگ رنگ
د بېوزلي په حال هم کړه ځان خبر
چې د لوړي[1] ويني زړه کې سوې کرنگ
(۱۸۵ مخ)

کرچ:
(د لومړي توري په سکون).
د لرگي يا هډوکي د ماتېدلو آواز.

لوی مخلص وايي:

[1] د لوږي = د لوږې ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

زړه له غمه ستا غمو کړ هسي وچ
چي ماتېږي په غوږو ئې اورم کړچ
(۱۸ مخ)

کښ:
(د لومړي توري په زور).
د یو شي د کشولو آواز (لس زره پښتو لغتونه). د لوی مخلص په دي لاندي رباعي کي د (زور، فشار، میلان) معنا لري.

ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لري بېځایه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږي په وینا
چي ونه کړې د نیمګړي پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)
له "نیمګړي" څخه مراد (فاني دنیا) ده.

کغ:
سرو سوو غوړو ته د اوبو یا غوښو د اچولو پر وخت آواز ته ویل کېږي.
کله کله د غه آواز ته (جیز) هم وایي.

لوی مخلص ویلي دي:
که توزن مړ سي د سره مـــردک په سغ
و بي نه ویني پر کور د غوړو کغ
که هر څو ئې په کټو کي ایشوي
د دي سپي ښوروا هیڅ نه لري سپرمغ
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

کک:
خاشه، خس، خځلی.

لوی مخلص وایي:
څو دي زړه نسي د غم له وینو ډک
په بازار د عشق بې خرڅ نه کړې په کک
نه هر کاڼی طبیعتاً دئ یاقوت
مرغلره نه سي هر د اوبو څک
(۱۸۱ مخ)

کناوېز:
یو راز سنګین ټوکر ته وایي چي د ناوي پر سرئې اچوي.

لوی مخلص ویلي دي:
چي د جاه په هوس څوک کړي پالېز
خود په غاړې رسوایي د غم جهېز
د لختیا جامې به ډېر درلـود عزت
کې[1] استر نه وای د هسې کناوېز
(۱۲۲ مخ)

کنجوس:
بخیل، ممسک.

لوی مخلص ویلي دي:
اوړه ورکړي ماندیني ته په خپړ
که ډوډۍ لږ سي وهي ئې په څپړ

[1] کې = که ئې.

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ به تل پر هر ځای تا بولو کنجوس
که سل ځله سې په دي خبره خږ
(۱۲۴ مخ)، (۱۷۲ مخ)

کنځږ:
بړستن، تلتک، لحاف.

لوی مخلص وايي:
که د بد سړي پر خواوهې چوپړ
خود اخته به ئې درست عمر په ګړبړ
دروغ تن به ئې خوند نه وي تر هغو
چي پرېوزي د ناروغو په کنځږ
(۱۲۵ مخ)

کنسکی:
(د لومړي او دوهم توري په زوه ره کي).
بخيل، ممسک (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص وايي:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سرابښ
چي ډوډی بې لاندي نه کړې ثوک تر غابښ
که هر څو وريسې څغلې په دو دو
خلاص به نه کړې د دي سپي له غاړي وابښ
(۱۷۵ مخ)

کواره :
د غزه يا انارله لښتو ښخه جوړه سوې وسيله ده چي انګور يا نوري مېوې پکښې انتقالوي. د کواري شکل اوږد او په عمودي ډول

(c) ketabton.com: The Digital Library

اینبوول کېږي. د خولې قطرئې تر بېخ غټې وي. کوارې ته "کوارچه" هم وايي او کوچنۍ ته ئې بیا "سَوَدَه" وايي. پارسیبانان ئې (زیمله) بولي.پخوا چې له افغانستان څخه برتانوي هند او بیا پاکستان ته مېوه صادرېدله، په همدې کوارو کې ئې پر خاروېو باندې انتقالوله. د موټرانو په راتگ سره د "کوارې" ځای "کرېټو" ونیاوه.

مخلص ویلي دي:
چې مېوې په کوارو کې ځایوې دباندې خوا
وراسته لاندې پکښې کښېږدې ښه ئې واوړې پر سر
(۲۷ مخ)

کوبۍ :
حباب.
لوی مخلص وايي:
څوک چې تل گډ دئ د ځان په ستایش
د هغو پر حال ژړاراځي وش وش
سر ئې نسته که ئې پورته کړې خولۍ
د اوبو د سر کوبۍ ده میانځ ئې تش
(۱۷۳ مخ)، (۲۱۱ مخ)

کوتک :
غټ لرگی چې شپنیان ئې له ځان سره گرزوي.

لوی مخلص وايي:
تل په تاو گرزي مېچن د شنه فلک
په غمو سرې اوړه کړه زر او لک
څوک ئې ماته نه کړې څنډه د دوډۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا د مخه خوري پر سرد مرگ کوتک
(۱۸۱ مخ)

کوټه:
برخه، توده (پارسي).

لوی مخلص ويلي دي:
نن د هيچا پر زړه نسته دومره سوز
چي راوکاږي د بل له پښي څه زوز
هر سړی وينم د ځان په وير اخته
خپله کوټه لويوي چي دا ئي اووز
(۱۲۸ مخ)

کودی :
کودرکی، کودری په پارسي (تيکر، سفال) ورته وايي. د خاورين لوښي ټوټه.

لوی مخلص وايي:
مخ پر لورکړه د صنعت که غواړې دا
چي کودی د وطن خرخ کړې په الماس
(۳۵ مخ)

کولک :
ټيک، د تندي لوړه برخه.

لوی مخلص وايي:
کور دي خواره مور د بوټو له نېستی

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړوکو تودوي خپله تبې
ته د باندي لنډه غرو سره ورک
پر یوه کولک دي ایښې وي خولې
(۲۱۱ مخ)

کوناغ :
نېستي، خواري.

لوی مخلص وایې:
د خپل زړه ویني که وخورې په کوناغ
چي ونه شکوې مېوه د چا د باغ
درله ښه په خواستغي سره مرگی
نه چي توی اوبه د مخ کړې او نفس چاغ
(۱۷۹ مخ)

کونجتي :
یو راز غوړي داني دي چي ځینی پښتانه ئې (کونځلي) بولي، کنجد (پارسي).

لوی مخلص وایې:
په غوړو کي د کونجتو تېل یا وازگي یا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړې که څوک ځان کړې په خبر
(۲۷ مخ)

کونډیانه :
کونډتوب.

لوی مخلص وایې:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له کاره ئې لاس وخېژي حیران سي
پر مړوښې باندي سخت د کونډیانه ږغ
(۴۷ مخ)

کونګره :
(دري ښپې ویل کېږي).
هغه ښځه چي فالونه ګوري، فالبینه ښځه.

لوی مخلص ویلي دي:
چي نه پوه ئې نه خاوند ئې د کمال
په کونګرو باندي څه ګوري خپل فال
مخ د خیر به ونه ویني هیڅ وخت
نه په ورځ او نه په میاشت او نه په کال
(۱۸۷ مخ)

کهال، کهاله:
لټ، تنبل.

لوی مخلص وايي:
لټ نه کار کړي نه پروا لري په ننګ
غزولي پښي کهاله پر نس چنګ
چي نه بار وړي او نه سم تلای سي پر لار
د متېه خرو خاوندان وي ډېر په تنګ
(۱۸۵ مخ)

متېه خر به غالباً (مشه خر) وي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

کهی:
یو راز تېشه ده چي بوټی په پرې کوي.

لوی مخلص وايي:
د کهی لاستی که نه وي له خپل ځانه
له ریښو به ونه، نه سي په لگ لگ
(۵۰ مخ)

{گ}

گادړ:
ناکس.

لوی مخلص وايي:
د مېړه پر خپل مړوند باندي تکیه
منت نه مني پر ځان د هر گادړ
(۳۲ مخ)

گار:
تاوان، مصرف، لگښت.

لوی مخلص وايي:
پردی وې پاته مړی ما ټوله کړی شو په شو؟
پر لار د جوارۍ ولاړې یا گارسوې د مېلو
(۷۵ مخ)

گاړه:

(c) ketabton.com: The Digital Library

مستې، ګاټه شلومبې.

لوی مخلص وايي:
پښتون تل هګۍ، شيدې، ګاړه، غوړي خوري
په تودو ژړو اوبو ئې پروا نه وي
(۷۲ مخ)

ګاوله :
چپلکه، موچڼه.

لوی مخلص وايي:
که پخوا وو په وطن کې هسي چوټ
چې په پښه د چا به ګاوله وه یا بوټ
نن دنیا غواړي خپل دود له هره چا
موږ ته هم ښايي چې وکړو پتلون کوټ
(۱۴۰ مخ)

ګچه :
اندازه.

لوی مخلص وايي:
دوه ګزی ټوپ درله درکړي چې ستا زړه سي په خوشحال
چې ګچه ئې کړې په کور کې لوېشت وي کم هغه ټوکر
(۲۸ مخ)

ګډ:
خبري کوونکی.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
تش کوګل بدن مي وچ کړ د يار غم
ځکه ګډ يم په نارو لکه رباب
(۹ مخ)

اوس په دوارو لاسو ګډ ئې بل ته نه ورکوې وار
موږ نور کار له تا څه غوښتئ هسي نه چي سې خطيب
(۹ مخ)

ګراتې:
(د ګاف په سکون).
خيري کوټ، کرتې.

لوی مخلص وايي:
په زړتيا ځي له هر چا حال د ځوانې
اوړي خوی بدلېږي رنګ له ناکامې
ګراتې ډوله وي چي خيري سي پرتوګ
له زړي رخچيني جوړه سي کپې
(۲۱۰ مخ)

ګرالبي:
خيري ګرېوان.

لوی مخلص وايي:
کي زه ستا له ګرالبو ورم تې زما له ګرالبو
له خپل وروره ګټه لو شرمساري ده
(۲۲ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

ګړ:
هغه څوک چي د بدن وربښتان ئې تر اندازې زيات او ګڼ وي، پُرموی (پارسي).

لوی مخلص وايي:
چي سموالی د چا نه واورې په غوږ
په ورو وروتګ غلط مه سه د هر ګړ
شرمښ غلی تر شپانه پوري ورځي
څو چي ونيسي تر غاړه د بل مږ
(۱۲۹ مخ)

ګله واره :
ځولۍ وشمه تو کر چي د آس پر شا باندي پروړ له يوه ځايه بل ځای ته انتقالوي.

لوی مخلص وايي:
ببل دي نه کړه سره ښه او بد په څڼ
کار د دين دنيا دي واړه پله ګڼ
ګله واره نس د وريجو غوښو ډک
لا نارې وهي چي کمه دي بانجڼ؟
(؟ مخ)

"پله ګڼ" سره ګڼ، پله شلول.

ګنده:
(فشار پر او له څپه).

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپله ګنده کړه د سل ټکرو په ګنډ
په پردي برېستن به تود نه سې په ځنډ
که ئې سره کړې لځېړي دي پړکي
که پېښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳ مخ)

ګنډهېر:
تريخ، زهر.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" پاځه نن دي وار دئ د ملي ژبې خدمت ته
پر دښمن د پښتنوالي درست خوارېږه وارېږه ګنډهېر کړه
(۲۳ مخ)

ګنګړې:
جنجالونه، سرګرداني.

لوی مخلص وايي:
اعتبار د دنيا مه ګڼه خپل بخت
هوسا نه ئې که ځه ناست ئې پر لوړ تخت
ته په زړو ګنګړو غمو اخته
د غريب غم تش يوه ډوډۍ د وخت
(۱۳۷ مخ)

ګودړ:
زوړ ټوکر.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي له قدره پر دنیا سپ څومره لوړ
هغه څه له پاره سته هغومره څوړ
د وربښم تو کر ښایسته کړي په زر تار
آخر پروت دئ پر انبار لکه ګودړ
(۱۲۴ مخ)

ګوسړي:
د شا پاله پر څټ باندي واري خوړل.

لوی مخلص وايي:
د بګړۍ ولوني په غاړه کي لوېدلي
ګوسړي خوري پر څټ هیڅ ری ئې تر شا نه وي
(۷۳ مخ)

ګونده:
ګله واره، د پروړو لوی جوال.

لوی مخلص وايي:
د تروټ پر ځای مي بد ایسي خپل پلار لکه پلندر
د بل پر کور ناورین ګنم پر ځان باندي اختر
مردک چي له ما چپ وي که پر وروړ سي برابر
د پروړ په ګونده ځي زه ئې نه یم ارماني
وګړو راسئ وګورئ زما مسلماني
(۷۵ مخ)

{ل}

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاښ :
مړی، لاش، نعش (پارسی). لاښ د غره کمر ته هم وايي.

لوی مخلص ويلي دي:
چي و بډو ته پر اړخ لکه چنګاښ
تل ورځي په هغو مه باسه خپل غاښ
"مخلص " ځان خوندي کوه په بل دي څه
سره پرېږده وړی سپی او مردار لاښ
(۱۷۲ مخ)

لت :
وهل خوړل.

لوی مخلص وايي:
چي زري اطلس طوار نه وي په کور کي
هر ګړی د ماندينې له لاسه لت خورم
(۷۷ مخ)
لج:
سرټمبه ګي.

لوی مخلص وايي:
له غښتلي سره مه لوبږه په لج
ئي کم واک څه پرسوې د غاړي جج
ايږلا نه کوي هيڅ واری پر سړي
څو ئې سم نه کړي له تن سره خپل بج
(۱۴۱ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

لچ:
د سترګو یا ګوتو یو راز ناروغي ده. څوک چي په اخته سي خورا سخت دردونه ګالي.

لوی مخلص وايي:
ما چي ولیدی مرض د لېونتوب
له طاعونه هم بتر دئ هم ترلچ
(۱۸ مخ)

لښ:
لاښ. د مړه سوي حیوان جسد.

لوی مخلص وايي:
نفس دي ولي کړ په دا ډول سرکښ
چي له ښو څغلي پر شا په بدو خوښ
له سپېڅلي ګټې نه کوي خپل ژواک
خوله وهي لکه ټېوس په مردار لښ
(۱۷۵ مخ)

لښکښ هغه چا ته ویل کېږي چي له سلاخانې (مسلخ) څخه حلال سوي پسونه د قصاب تر دوکانه پوري رسوي.

لک وبوک :
پورته وکښته، لوړي و ژوري.

لوی مخلص وايي:
تل لوړتیا کي ځي پر لاري لک وبوک
د خوار خوله د وینو ډکه کړې په سوک

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۸۱ مخ)

لغوړن :
بې نظافته، خیرن، چتل، خواګرزن.

لوی مخلص وایي:
پر کراره نه پاتېږي له تامړی نه ژوندی
هر واده ته ځي په ښوی کالو اسقاط ته لغوړن
(**۵۵** مخ)
یا:
هغه مور و پلار د وړکو دئ دښمن
چي له کوره ئې راباسي لغوړن
ځوک چي نه کړي ښه پالنه د اولاد
خود بې زوی او لور یا پک وي یا پمن
(۱۹۲ مخ)
لغوړن منفي صفت دئ که د چا له نامه سره یو ځای راسي، په عیبو کي ئې شمېرل کېږي. اوس ئې ځیني لیکوال د مثبت صفت په توګه کاروي چي ما (هوتک) ته سهي نه ایسي.

لوړمالوړ:
شورماشور.

لوی مخلص وایي:
درست عالم دئ کښېوتلی د دنیا په لوړمالوړ
چي نه خوار پکښېي ودان نه د بډای سو زړه په جوړ
(۲۹ مخ)، (۱۲۴ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

په دغه بیت کي "لوړمالوړ" د (شورماشور، سرگردانۍ) معنا لري. دا لغت ما له مخلص پرته د بل چا په کلام کي نه دئ لوستلی. په عامه محاوره کي ئې هم له استعمال سره نه یم مخامخ سوی.

له سره پاله :
د سر له خوا.

لوی مخلص وايي:
خپله گنده کړه د سل ټکرو په گنډ
په پردي بړستن به تود نه سې په څنډ
که ئې سره کړې لخښړي دي پړکي
که پښې پټې کړې له سره پاله لنډ
(۱۵۳مخ)

له مغربه پاله :
د مغرب له خوا.
لوی مخلص وايي:
پر گناه باندي چي دومره ئې زړه ور
خو په تله د مرگ پر لور نه ئې خبر
ستا په خیال چي تر هغو به ئې ژوندی
څو راخېژي له مغربه پاله لمر
(۱۵۸مخ)

{م}

ماغوت :
یو راز فیریني ډوله خواږه خواړه دي. ماغوت د بډایانو خورک دئ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
چي ژر سوځي ستا مزاج لکه باروت
خو د دي نس غواړي پلاو ، قورمه ماغوت
سپور د کبر الوتکه په هوا
کښته کېږي د رشوت په پراشوت
(۱۳۵ مخ)

مانده:
کوچنۍ شپله.

لوی مخلص وايي:
بد رواج کړه لار د دين راخخه ورکه
ځو له سمي مخ پر غره يا پر مانده يو
(۲۰ مخ)

ماښېجن :
خوابدی، مرور.

لوی مخلص وايي:
چي ووينې اشنا دي ورته مه ژاړه ډېر ډېر
اې زړه چي ماښېجن نه کړې دلدار په لېونتوب
(۱۰ مخ)

مچک :
کوږ لرګی چي له درختو څخه د مېوو شکولو پر وخت د وني ښاخونه د کښېې خوا ته په راکشوي. هغه لرګي ته هم مچک وايي چي خره په شړي.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس اخته کړو د دنیا په کش وپش
چي زړه نه کوي د خدای و لور ته کش
دا اوږد غوږی به سم ولاړ نه سي پر لار
خو مچک په پسي نه وي یا اش اش
(۱۷۳ مخ)

مردک :
گولۍ، مرمۍ.

لوی مخص وایي:
د مردک پرهار په کم وخت کي جوړېږي
تېږ د بدي وینا بولم مرگیالي خوږ
(۳۴ مخ)

مرغتانه :
یو ډول حشره ده چي ځیني پښتانه ئې (گونگته، گونگټ) بولي. دا حشره له خوشایو (غوشایو) څخه گردۍ گردۍ تږتي جوړوي او د خپل غار پر لور ئې رغړوي. دغو گردیو تږتږ ته هم مرغتانه ویله کېږي. مرغتانه(گونگته) په پارسي (قانغوزک) بولي.

لوی مخلص ویلي دي:
تږل د خپلي گتې لور ته مرغتاني رغړوي
زماني په مرور او په پخلا مه سه غلط
(۴۳ مخ)

مړانه :
مېړانه، همت.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
څه بد خوی درپاته سوی دیرینه
نه مړانه ده نه خوی د نارینه
چي دباندي دي خوا بده سي له چا
کور سوتی واخلي پر خپله ارتینه
(۲۰۳ مخ)

مړونبه، مړوبني :
واده سوې ښځه، هغه ښځه چي مېړه ئې ژوندی وي.

لوی مخلص وايي:
چي له کاره ئې لاس وخېژي حیران سي
پر مړوبني باندي سخت د کونډیانه ږغ
(۴۷ مخ)

مکړی:
یو راز سور کوچنی چنجی دئ چي په اوبو کي پر ملا غبرگ غبرگ سره اوړي. معمولاً په ځاهانو (ځاگانو) کي پیدا کېږي.

لوی مخلص وايي:
په بدي مو کړه یو بل سره انډانډ
سره نه سوو د خوږمن پرهار په گنډ
"مخلص" نه کړم هیڅ گیله له زماني
زه پخپله یم مکړی د هغه ډنډ
(۱۵۵ مخ)

منگ :

(c) ketabton.com: The Digital Library

عمر.

لوی مخلص ویلي دي:
په منگ تېر تر شپېته یم لامي زړه غواړي ځواني
وگړو راسئ وگورئ زما مسلماني
(۷۲ مخ)

مُنگاچي:
مُنگاري، د خښم (قهر) په وخت کي په نوکانو باندي د ځان یا بل چا د بدن زخمي کول، خراشیدن (پارسي).

لوی مخلص وايي:
لو بگړی او ښکر په گنډه څه ضرور
چي وینو په منگاچو دي مخ سور
خبر نه یو چي غښتلی ئې رشتیا
که دي مور غښتلی ستایي پر تنور
(۱۵۹ مخ)

موشه، مُشه :
یو راز خره ته ویل کېږي. موشه خر زیاتره نه د بار وړلو وي، نه د سپارلۍ. له مستۍ له اسیته نه تابع کېږي او تل خرچلکي وهي.

لوی مخلص ویلي دي:
د اصیل په خدمت تېر سه تر نفس
خیر نسته په پالنه د ناکس
د سکانړ ځای ته به ونه رسي مُشه
کي د زروکړي اوسار، کته اطلس

(c) ketabton.com: The Digital Library

(۱۷۲ مخ)

مینده:
ناخسي پسه.

لوی مخلص وايي:
مېږ، مینده تر شا خسي ځوړند وي مدام
بهاورکړې د پسه او غوښې درکړي د سخوندر
(۳۷ مخ)

{ن}

ناتار:
ناتار یو راز خواړه دي. په مستو یا شلومبو کې ډوډۍ وره کړي وروسته پیاز، هوږه او بادرنگ په ګډ کړي، دپاسه نعنا یا شینشوبۍ پر ودوړوي. ناتار د ګرمۍ د موسم خواړه دي. اولنیو کابلیانو "جان عمه" ورته وایه.

لوی مخلص ویلي دي:
خپل پردي ئې هیڅ تر ستوني نه تېرېږي
تر پلاو ئې د تروو شلومبو ناتار خوښ
(۴۱ مخ)

نرد:
د شطرنج په شان یو راز بازي ده.

لوی مخلص ویلي دي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

له رشوته چي کړې درست عمر معاش
خود بايلل به دي په نرد وي يا په تاش
چي په دې توګې ګټې هسې ښندې
خانه !ستا پر هوښيارۍ باندې شاباش
(۱۷۳ مخ)

نيمګړې :
مجازاً د (فاني دنيا) په معنا.

لوی مخلص ويلي دي:
ډېر د پور په کښلو مه کړه پر چا کښ
که ئې نه لرې ببخايه دی ستا کښ
په درست عمر که پوهېږې په وينا
چي ونه کړې د نيمګړې پر خوا کښ
(۱۷۲ مخ)

{و}

واج :
عوض، مبادله (لس زره پښتو لغتونه).
لوی مخلص ويلي دي:
خدای دي هيڅ مه کړه خاوند د هغه واج
چي ئې مومې په سپيتانه او احتياج
که درونتيا په سر کي درد پيدا کوي
پر سر مه سه د چا هسې ډول تاج
(۱۴۱ مخ)

واري :

(c) ketabton.com: The Digital Library

قربان، جار.

لوی مخلص وايي:
په مړتيا کي هر سړی کوي ياري
هم وربولي دي په جار و په واري
دا څرګنده چي په وخت کي د نېستۍ
پلار له زويه څخه کاندي بېزاري
(۲۰۹ مخ)

وازګه :
ځيني پښتانه ئې (وازده) بولي، دکندهارپښتانه وازګي ته (مو) هم وايي.

لوی مخلص وايي:
په غوړو کي د کونجتو تېل يا وازګي يا شلغم
خو تر ستوني بې تېر نکړي که څوک ځان کړي په خبر
(۳۷ مخ)

واښ :
د اوښ د غاړي مهار.

لوی مخلص وايي:
نن د هيلي واښ "مخلصه" وشلاوه اشنا
خدای زده چي بې بيا په محبت کړي سبا روغ
(۴۲ مخ)، (۲۰۷ مخ)
يا بل ځای:
هر کنسکی وي پر خپله دنيا سراښ

(c) ketabton.com: The Digital Library

چي ډوډۍ بې لاندي نه کړي څوک تر غاښ
که هر څو ورپسي ځغلي په دو دو
خلاص به نه کړي د دي سپي له غاړي واښ
(۱۷۵ مخ)

واښ :
(فشار ئې پر لومړۍ څپه دئ) میده سوی ناپاک درمند ، د "وانه" په شکل هم کارېږي.

لوی مخلص راته وايي:
څوک به لري مځکي درمندونه واښي ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وټ:
لو سوی کښت، خالي مځکه.

لوی مخلص ویلي دي:
څوک به لري مځکي درمندونه واښي ډېر
څوک به وږېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وږد :
د آس د څټ ورېښتان.

لوی مخلص وايي:
که د خوارزړه په دنیا پسي وي خوږ

(c) ketabton.com: The Digital Library

موږ هم هسې دئ په غم د ډېر ولږ
اوبو وړی که لاس اچوي و ځگ(ته)
سپاره هم لـه ویري نیسي د آس وربږ
(۱۲۹ مخ)

وربېجن:
زلخوربی، ډېر ووربی.

لوی مخلص وايي:
ځوک به لري مځکي درمندونه واني ډېر
ځوک به وربېجن له غریبۍ وي په هر وټ
(۱۵ مخ)

وهم:
وارخطایي، ببره (وېره).

لوی مخلص وايي:
له وهمه سترگي نه لري طاقت د یار د مخ
یارانو ما لیدلی دئ د حسن نزاکت
(۱۴ مخ)

{هـ}

هل:
د یوي کولو تېش.

لوی مخلص وايي:

(c) ketabton.com: The Digital Library

نجار د خوني ور کړي هم ښه کټ د پرېوتو
کلکي مځکي په خيرېږي هل ئې ډېر لري طاقت
(۱۳ مخ)

هول:
له چتې وتل، وارخطايي.

لوی مخلص وايي:
هغه دم ووزې له هوله پر ملا تيک
غوړه مال که دي بيان کړي څه اوصاف
(۴۷ مخ)، (۱۲۴ مخ)

هېښ:
حيران، اريان، بې عقل.

لوی مخلص وايي:
ولي ناستې په خوارۍ کي هسي هېښ
مړوې به نس تر څو پر کور د خېښ
چي وې نه مومي په زور د خپل مړوند
هيڅ به نه سې پر ښيگڼه باندي پېښ
(۱۷۵ مخ)

{ي}

يپ:
غوټه، ډوب.

(c) ketabton.com: The Digital Library

لوی مخلص وايي:
ځان ته ګټه وروړ ته زيان لکه کشپ
دا دي څه وکړه منحوسه کښېنه چپ
د اسلام په منځ کي چيرته وو ببلتون
تا مينده کړ، سي د مرګ په غوټه يپ
(۱۳۲ مخ)

يوم:
ببل، بيلچه.

لوی مخلص وايي:
نه به يوم لړو نه سپاره نه تبره توره چاړه
که پښ نه ټکوي اوسپني د خپل مټ په قوت
(۱۴ مخ)

وراشي او اصطلاحات

ماغزه شلومبي کېدل:
دا وراشه هغه وخت ويله کېږي چي يو چا ته بيا بيا يو مطلب وويل سي او هغه غوږ نه پر نيسي نو وايي چي د سرماغزه مي شلومبي سوه خو پر تا ئې هيڅ اثر نه کېږي.

لوی مخلص ويلي دي:
د "مخلص" ماغزه شلومبي په ډېر ويل
نور مي پسله دي يارانو کړئ معاف
(۴۷ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د باد تر وږی سپک:
ډېر تحقیر کېدل.

لوی مخلص ویلي دي:
نو چي لوی سي مورا و پلار
کړي د باد تر وږی سپک
(۴۹ مخ)

پر غوږ وهل:
نورو ته په کنایه خبره کول. دا وراشه هغه وخت کارېږي چي ثوک نه غواړي چا ته مخامخ کومه خبره وکړي.

لوی مخلص ویلي دي:
ځان ته وایم پر غوږ نورو وهم چي پوه سي
زه "مخلص" یم د وطن غم د ملت خورم
(۷۸ مخ)

نه مات نه ځه توی:
دا وراشه هغه وخت کارېږي چي یو ثوک پر نه ځه باندي خېنمېدلی وي او د خېنم (قهر) له پاره کوم منطقي دلیل موجود نه وي.

لوی مخلص ویلي دي:
ولي لږ کار ځان ته ډېر کړو په نزاع
چي خپل خوږ ژوند سره تېر کړو په نزاع
خو نه مات او نه ځه توی دي نو پر ځه
خوند د شات لکه ګنډهېر کړو په نزاع
(۱۷۸ مخ)

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ملک تر مخ د غاتري (کچري) تر شا نه تېرېدل:
دا متل و شمه جمله ده. د کلي د ملک تر مخ که ثوک تېر سي هرومرو کومه لانجه ورته پېښيوي او د غاتري (کچري) تر شا که ثوک ودرېږي په لغته ئې وهي. ځکه نو دا وراشه یا متل ویل سوی دئ.

لوی مخلص وایي:
د چا پام چي ځان ته نه کړي ځه چابک
هر سړی په درنو درونډ په سپکو سپک
مه درېږه د کچري سپی، تر شا
مه ترمخ کله تېرېږه د ملک
(۱۸۲ مخ)

حال پلن اچول:
ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وایي:
چي ترلی ئې په سل فکره غمجن
ځان شلوه له تولو، حال واچوه پلن
ترهغو به هوسا نه سي په ژوندون
ځو په پښه کي دي سپڼسی لکه ستن
(۱۹۳ مخ)

دغه راز (۱۹۵ مخ) خو دلته "ځان مه اچوه پلن" لیکل سوی دئ چي د چاپ غلطي ئې بولم.

ځان کوڼ اچول:
دا وراشه هم د تېري وراشي په شان کارېږي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځان ناخبره (ناګومانه) اچول، تجاهل.

لوی مخلص وايي:
"مخلص" خلک چي مي فکر ګڼي روڼ
ځان به ولي پر هر څه اچوم کوڼ
په وطن کي چي څـوک کاندي خيانت
د هغه پر مخ به تو کړم يا به سوڼ
(۱۹۸مخ)

توبه له مړو خالي کېدل:
توبه د کندهار په لوېديځ کي د کوږک په غره کي د يوې سيمي نوم دئ.د
دغه ځای خلک چي له چا څخه کوم نادوده عمل ووينې نو وايي چي
"توبه له مړو (مېړنو) خالي ده، کنه ستا چاره به ئې درکړې وای".

لوی مخلص همدا مطلب بيان کړی دئ:
چي پر لار ځې د نوکانو پر سرو
تل سورنا وهې له خياله په سرمو
نو راوړی به ئې ته يوازې مور
يا "توبه د اخک تشه له مړو "
(۲۰۰ مخ)

له ږيري لکی جوړېدل:
دا وراشه د ځان شرمولو، نامناسبه کارکولو پر وخت ويله کېږي.

لوی مخلص راته وايي:
نن منصف ناست ئې د عدل پر چوکۍ
ګوره خرڅ چي نه کړې دين په څو روپۍ

(c) ketabton.com: The Digital Library

که له حقه دي مخ گرزاوه پر ختې
نو له رېږي به دي جوړه سي لکۍ
(۲۰۷ مخ)

میرزا عبدالقادر بیدل هم د پورتنۍ څلوریځي د وروستي نیم بیتي مطلب په یوه بیت کي ویلی دئ:
پیش بینی کن، زننگ حسرت ماضی برا
بر قفا نظاره کردن، ریش رادُم می کند
(دیوان بیدل، جلد دوم، ص ۹۱۵ ، تهران ۱۳۸۲ش)

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library